

16432-1
AZ

ÁLDOZATI KULTUSZ

VALLÁSTÖRTÉNETI TANULMÁNY

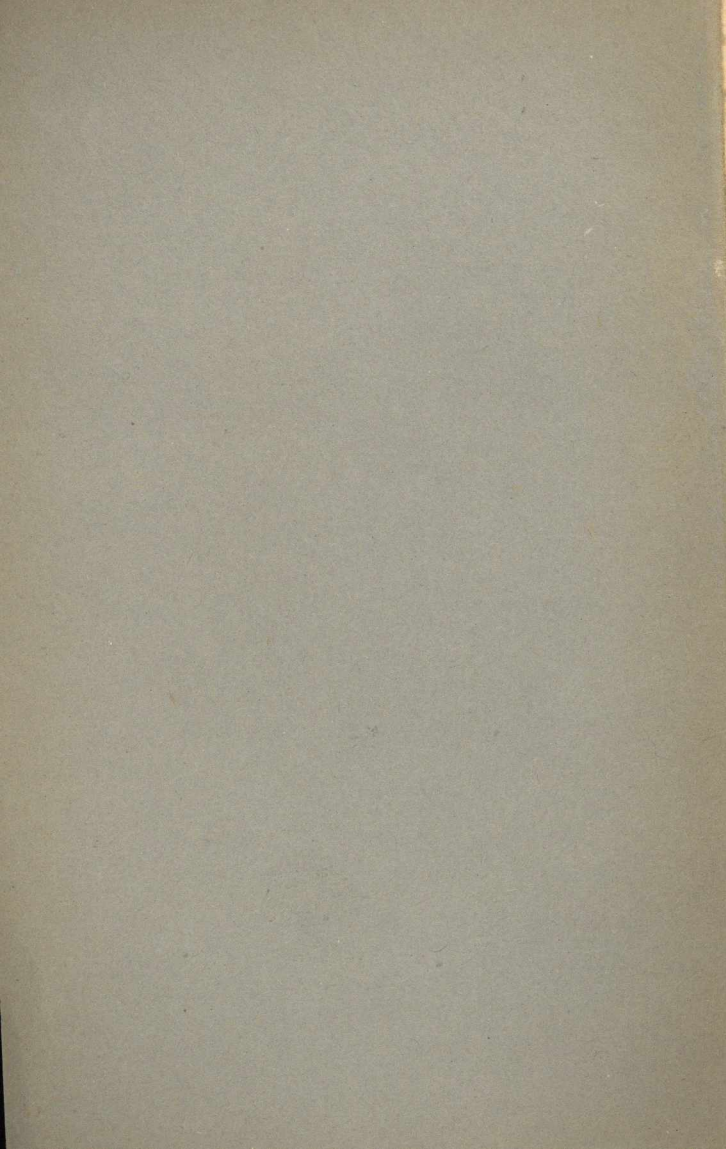
IRTA:

DOMJÁN ELEK

SÁTORALJAUJHELY

KERESZTÉNY SAJTÓVÁLLALAT NYOMDÁJA

1926

16932-1

AZ
ÁLDOZATI KULTUSZ

VALLÁSTÖRTÉNETI TANULMÁNY

IRTA:

DOMJÁN ELEK

SÁTORALJAUJHELY
KERESZTÉNY SAJTÓVÁLLALAT NYOMDÁJA

1926

16932-9

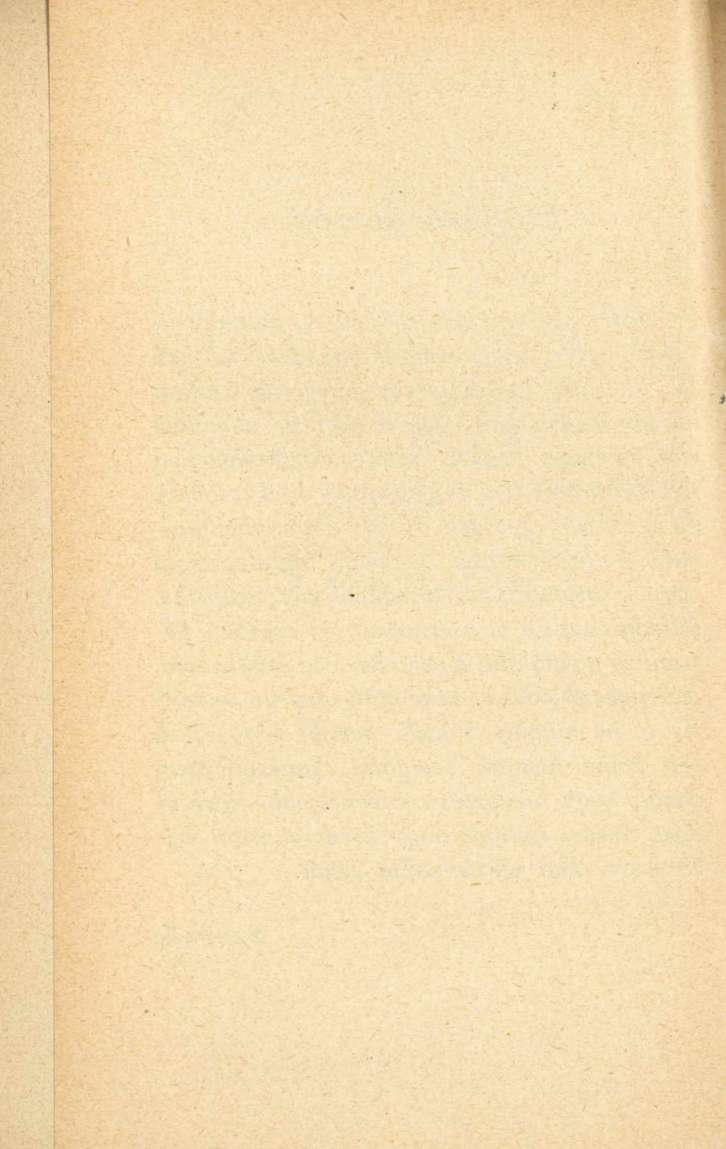
L
2007

Előljáró beszéd.

*Ami a szellemi élet fejlődését és alakulásait figyelő ember legmélyebb érdeklődését keltheti fel, ami még mindig egész sereg tisztázatlan kérdés megoldását igényli tőle, ez a vallási élet a maga hosszú, szinte áttekinthetetlen fejlődéstörténetével és változatos alakzataival, de általában egységes, azonos alapmotívumai-
val. A leghálásabb szellemi foglalkozások egyike, beletekinteni a vallási élet mélyeibe, felfedni annak mysteriumait és ezekben keresni és megtalálni a végtelen s az örökkévaló, a kiengesztelődés és béke után sóvárgó embert. Ez a kis munka is szűk keretei közt ezt a célt lenne hivatva szolgálni, kapcsolatosan azzal, hogy másokban is a mélyebb érdeklődést vallási életünk nagy kérdései iránt felébressze. Bár elérte volna célját.*

Szerző.

BEVEZETÉS.

A vallástörténelem tárgykörében, sőt talán azt mondhatjuk a néppszichológia nagy és sok tekintetben kiaknázatlan tágas mezőin alig van egy mélyebb értelmű, a mi figyelő és elemző gondolkodásunkat annyira lekötő s a lelki élet mystikus benső problémái közé vezető olyan vallásos cselekmény, illetve egyetemes emberi vallásos ténykedés, mint az áldozatok gyakorlata. Nemcsak azt mondhatjuk, hogy az áldozat minden számbavehető történeti vallásos kultusznak nélkülözhetetlen alkotó része és a vallásosan érző és gondolkodó emberi lélek legtermészetesebb megnyilatkozása, hanem talán van bizonyos jogosultságunk azt is mondani, hogy ez a kultuszbeli gyakorlat egyik legeredetibb és legősibb lelki szükségletet és lelki kielégülést jelent nem csak a primitív, hanem a valóban homo sapiens számára is. Annélkül, hogy már itt teljes értelme szerint meg akarnók az áldozat lényegét és jelentőségét határozni, kimondjuk, mint alapvető igazságot, hogy az áldozati gyakorlat a vallásoknak egyetemesen központi jelentőségű tevékenysége, majdnem olyan, mint a szerves esetben a szív működése. Igaz ugyan annyi, hogy vannak vallási alakulatok vagy közösségek,

amelyekben ez a tevékenység talán a minimumra csökken, elhomályosul és eltörlődik, vagy valamely oknál fogva, például némely primitív népeknél vagy majdnem tisztára morális tartalmu vallási közösségeknél (buddhizmus, ennek eredeti formáját véve figyelembe) ki nem fejlődhetik, általánosságban azonban jelentőségük, előfordulásuk egyetemes, sőt körülük él, belőlük táplálkozik a vallásos élet, úgy hogy az áldozatban tulajdonképpen a vallásos élet kulminációját kell felismernünk. A legősibb emberi nyomok praehisztórikus idők-ből és a keresztyénség legfejlettebb alakzataiig minden számbavehető történelmi vallás bizonyosságait szolgáltatja ennek a megállapításnak. A praehisztórikus ember csonka ujjlenyomatai a dordognei vagy altamirai barlangokban és a valóban mystikus, bensőséges és egész valónkra kiható áldozati közösség a legmagasabb rendű vallásokban ugyanabból a lelki szükségletből, ugyanannak a lelki kiengesztelődésnek a vágyából születnek. Megnyerni a sorsunkat igazgató felsőbb rendű hatalmat s vele való egység útján meglegelni a békét, ez az áldozatok ősi forrása s egyben megmérhetetlen erkölcsi és szellemi jelentősége. Ilyen formán az eddigiekből arra a következtetésre lehetne jutnunk, hogy a milyen fontos ez a tény, amelyről tárgyalni akarunk, olyan egyszerű is az egész kérdéskomplexumnak az áttekintése és minden fázisában való megértése. Ez a felfogás azonban hibás lenne, mert egy bizonyos, hogy a nagy történelmi élet folyamán, a sokféle színváltozatot mutató különböző, nagyobbára

már a multban feloszlott, de az élő vallásokban is nagyon különböző képzetek kapcsolódtak az áldozás cselekvényéhez és ma is vannak bizonyos mystikus mélyei, amelyekbe az elemző és elmélyedő emberi értelem kellő világosságot nem vethet; megmarad tehát igazi mysteriumnak, aminthogy mindig is ilyennek tekintette a tudomány.

Kétségtelen, hogy amint a szellemélet minden megnyilatkozásának, úgy az áldozati kultusznak is, meg van a maga fejlődése, történeti kialakulása, sokféle módosulata, visszafejlődése avagy tisztulása és megneemesülése. Az áldozati kultusz fejlődése is azonban, mint az élő vagy szerves valóságoké, nem egyenes vonalú, menete nem mindenütt egyforma, sőt a vallások története mutat egymással épen ellentétes fejlődési alakzatokat. Példának okáért az emberáldozat úgy tűnik fel, mintha az áldozatok rendszerében a legmagasabb fokozatot mutatná s kétségtelenül úgy is tekinthető, mint egy hosszú fejlődés végső fokozata, sőt, miután már a haladó kultúra háttérbe szorította, a háttérből újra meg újra előtérbe nyomul, például a zsidóknál is; általában pedig úgy tűnik fel, mint az áldozatok ősi typusa, amelyet a haladó művelődés magasabb erkölcsisége egészen visszaszorít és úgy marad fel az ember lelkében mint egy letűnt időnek, egy barbár hajdankornak borzalmas emléke (Pld. az ind, a római népnél).

Az is kétségtelen, hogy nem találjuk meg az áldozatok rendszerében a fejlődés minden fokozatát; egyik vallásos kultusz megmarad

a természet javainál, a másik az állati élet feláldozásáig megy el, de nem találjuk meg az emberáldozatoknak a nyomait sem benne. Megjegyezzük, hogy ez kivételes eset. Egyebekben a fejlődés egészen hullámos vonalat mutat, az áldozatok változatos képeit vetíti szemeink elé.

Wundt a maga Völkerpsychologiejában¹⁾ azt a felfogást látszik vallani, hogy az áldozati rendszerek a legegyszerűbb tényekből fejlődtek az egészen komplikált értelmű magasabb áldozati cselekvényekig, amikor a mythus u. Religion c. szakaszában a tisztulás szertartásaiból indul ki, amelyek megállapítása szerint lépcsőfokaiul, részben kiegészítéseikül tekintendők az áldozatoknak. Viszont Freud Zs. a Totem és Tabu c. munkájában az áldozatok elsődleges formáit az állat-áldozatokban véli megtalálni, amelyeknek magyarázatául psychoanalytikai alapon odaállítja az első gyilkosságot, amelyet a darwini őshorda férfitagjai az őshorda fején végrehajtottak. Egyéb feltevések és történeti bizonyító erővel bíró tudományos megállapítások és mint a Frazeréi²⁾ az utóbbi fejlődési theoriát látszanak igazolni.

A természeti életet élő ember természet-mythologiai képzetei, életviszonyai, felderíthető kultusza, mely elsősorban állatok, mint magasabb rendű isteni lények körül mozgott, hasonlóan az utóbbi felfogás helyessége mellett látszanak szólani. Történeti tény egyébként

1) IV. K. 421.

2) Osiris Attis Adonyś.

az is, hogy a szellemi értelem fejlődésével az áldozatok borzalmassága csökken; az ember-áldozatokat az állati áldozatok, azután természeti javak feláldozásai váltják fel észrevétlenül mindenütt. A tisztuló morál az áldozati kultuszt megneemesíti és végül teljesen eszményíti azt.

Tárgyalásunk szempontjából azonban közömbösnek látszik a sorrend; a fődolog az eredet megvilágítása, a típusok helyes megállapítása, az értelemnek, a célnak, a jelentőségnek, amely ebben a kultuszban benne rejlik, felfejtése és a történeti fejlődés érdekében való értékesítése. Így azután a nagy történeti vallásokban a kultuszok egyes kevésbé értett, a mai művelt ember gondolkozásától néha messzeeső tényei, sőt egész rendszerei, intézményei úgy jelentkeznek nekünk, mint a nagy történelmi fejlődés eredményei nemcsak, hanem a föld minden népeinek lelki életében rejlő és tevékenykedő ős vágyak, benső ösztönök termelvényei és kielégülései. A vallási élet kérdései iránt az érdeklődés egyre bensőségesebbé válik s a szellemi élet nagy kérdései között a leghálásabb témákat a vallási élet szolgáltatja. Ilyen az áldozati kultusz is, melyet témánkul választottunk.

Az áldozat.

Amikor az áldozat lényegének vizsgálatába elmerülünk, azt keletkezésében, illetve megletében, különféle változataiban, céljában és hatásaiban kívánjuk megismerni és megismertetni, korántsem olyan feladatot tűztünk ma-

gunk elé, amely a már általánossá vált, sőt közkeletűvé lett felfogásokkal megoldható volna. Az áldozat a vallásos életnek, az istentiszteleti gyakorlatnak leglényegesebb alkotó része, a vallásos gondolkodásban egyenesen központi jelentőséggel bír és nem a tisztulás ceremóniái magokban, sem a másik, a vallásos ténykedés egyik nagy jelentőségű megnyilatkozása, az imádság nem állanak vele egyenlő magasságu nivón. Az izraeli áldozati rítus eredetével, jelentőségével foglalkozva, Benzinger azt mondja: az ember azzal tiszteli istenét, hogy ajándékul ad neki abból, ami neki magának is értékes.¹⁾ Ez ugyan általános ismérvül, különösen a zsidó áldozati rendszert illetőleg megállapítható, de a meghatározás mégis egyoldalú és hiányos, mert nem fejezi ki a szándékolt célt, az óhajtott, illetve megvalósult eredményt: amely az istennel való egységretetés tudatában gyökerező kiengesztelődés eszméje. Pedig minden áldozat legáltalánosabb jelentősége ennek az eszmének megvalósulásában keresendő. Igaz, hogy egyes áldozati ténykedések csak úgy tekintendők, mint valami baj elhárítására, vagy valami isteni kegy megszerzésére irányuló törekvés, de már maga az ehhez szükséges isteni jóakarathoz a bírása is csak a megtörtént kiengesztelődésből eredő vallásos tudat. Mindenesetre kétségtelen az, hogy az áldozat a vallásos gondolkodás, a vallásos életnek legkimagaslóbb és az ember egész életére mélyen kiható vallásos gyakorlata,

¹⁾ Hebräische Archaeologie, II. Aufl. 363.

amely szinte a legalacsonyabb kulturától, felfelé, a legmagasabb kultúrfokon élő népekig mindenütt nélkülözhetetlen eleme, sőt lüktető középpontja a vallásos kultusznak. Ha ez így megáll, amint hogy minden idevonatkozó tapasztalati tény igazolja is, akkor kétségtelenül megáll az a következtetésünk is, hogy az áldozati kultuszt valamely formában egyidősnek kell vennünk magával a vallásos gondolkodással, amennyiben az áldozat legtermészetesebb életnyilvánulata annak s a természeti vallás képzetvilágában élő vagy élt embernek a rettegett erőkkel, hatalmakkal, félelmetes jelenségekkel, tüneményekkel szemben mi kínálkozott volna abban a borzalmakkal teljes világban más védelem az áldozatnál. Ezzel azonban eljutottunk már annak a kérdésnek felvetéséig: mi hát az eredete az áldozatnak?

Az áldozat eredete.

Azt mondhatjuk a vallástörténelem és vallásbölcselet legnehezebb kérdéséhez léptünk közel, amikor az áldozatok eredetét akarjuk megfejtetni, illetve feltárni; mert annyi bizonyos, hogy csupán elmélkedésekkel, feltevésekkel a kérdést tisztázni nem fogjuk soha, mert homlok-egyenest egymással ellenkező témákat avagy nézeteket vonultathatunk fel egymás ellenében, amelyek többé-kevésbé a valószínűség látszatába volnának öltöztethetők. Ellenben, ha tudunk az ember legősibb életviszonyainak vallásos vonatkozásaiból bizonyos idevágó tényeket produkálni, akkor már közel léptünk

kérdésünk megoldásához. Wundt ¹⁾ annak a határozott nézetének ad kifejezést, hogy az áldozatnak a tisztulási ceremóniákkal való összefüggése oda utal, „hogy az áldozat sem tartozik az eredeti életrendhez, hanem hogy a mythológiai képzeteknek egy bizonyos fejlettségét feltételezi. Természeti népek — úgy mond — a lélek képzete és a varázslás hite nélkül, ha olyanok valaha éltek is a földön, jelenleg nincsenek a földön; és a totemizmus is vagy már kialakulva, vagy már visszamaradt formáiban található igen kezdetleges lépcsőfokokon. Azonban az áldozat abban hasonlít a tisztulási ceremóniákhoz, hogy hiányozhatik vagy csak csiraképen lehet jelen ott, ahol a primitív mythológia mind amaz egyéb elemei gazdagon ki vannak alakulva. Sőt az áldozat nyilván még kevésbé eredeti kultuszforma, mint a tisztulás. Legalább is egy valamennyire kialakult áldozati kultusz rendszerint már egy bizonyos kulturát feltételez, amint az körülbelül a nomád életnek és a megkezdődő földmivelésnek megfelel“.

Azt gondoljuk, hogy Wundt ebben a megállapításában valamennyire téved. Mert az ugyan megengedhető és bizonyára Wundt ezt jobban is tudja, hogy lehetnek olyan rendkívüli kedvező természeti viszonyok közt és egyéb népektől való majdnem teljes elszigeteltségben élő primitív népek, amelyeknek vallási kultuszából hiányzik az áldozat képzete és gyakorlata és az animizmus hagyatékakép ki-

---

1) Völkerps. IV. 422.

fejlődtek, illetve feltalálhatók bizonyos tisztulási ceremóniák anélkül, hogy maga az áldozati rendszer is kifejlődött volna, azonban azt is tudnunk kell, hogy az animismus tulajdonkép nem vallás még, hanem valami kezdetleges természetbölcselet, világszemlélet, amely a világot végtelen számu szellemi lények kimeríthetetlen nagy sokaságával népesíti be, amely meglelkesít az ember mintájára mindent, nemcsak az állatokat, növényeket és a csakugyan élettelen természeti tárgyakat is, mindenben és mindenütt jó vagy ártó szellemeket keresve. Amint a démon képzete kialakult és pedig a gonosz démon képzete a sok természeti s általában életveszedelem közepette, kialakult természetszerűleg a tisztulás kényszerképzete is! S ha vannak ilyen népek is, ahol az áldozati kultusz ki nem fejlődött vagy megléte meg nem állapítható, amelyek a szellemi s mondjuk a vallási életnek, amennyiben ez a primitiv lelki megnyilatkozás vallásnak nevezhető, az az egy mind valószínűbbé válik, hogy a praeh⁴torikus időkben, a diluviális ember életében, tehát szinte százezredekkel ezelőtt már nyomaira akadunk a vallásos kultusznak, amely bizonyos áldozati rendszerrel kapcsolatos. A jégkorszak fiatalabb rétegeiben sűrűn találunk barlangi fali festményeket, amelyekről kiváló palaeontológusok s művészet-történitírók azt tartják (Breuil, Obermaier és Reinach), ¹⁾ hogy bizonyos kultusz szolgálá-

1) Hillebrand és Bella: Az őskor embere és kultúrája. 57. o.

latában állottak. Ez a kultusz a *totemizmus* volna. „Ilyen körülmények között az őseber műalkotásai semmiesetre sem tekinthetők sem művészi játék eredményének (Hoernes), sem dekoratív ábrázolásnak“. Ezt az a tény is kétségbevonhatatlanul igazolja, hogy azok az ábrázolatok, freskoszerű festmények rendszerint nehezen megközelíthető, titkos helyeken találhatóak. Rendkívül érdekesek a csonka ujjú kezek ábrái vagy lenyomatai is, amelyek amint ma is élő primitív népeknél feltalálható, valami gyászszertartás, illetve *halotti áldozat* emlékei már. Viszont, ha a totemkultuszra lehet következtetni a jellemzett ábrázolatokból, sőt ha hozzávesszük azt, hogy több jégkorszakbeli kép őseber törzsek állati maszkokban való táncát ábrázolja csak úgy, mint az ma is számos primitív néptörzs életében, totemlakomáik alkalmával meg van s ennélfogva a totemizmus megléte kétségbevonhatatlan abban az ősidőben, amikor még történelmi feljegyzések nem lehettek: akkor már elutasíthatatlannak látszik az a különben is természetes következtetés, hogy az áldozat a vallásos kultusz legősibb formáiban megvan s egyuttal tehát annak legősibb elemeként tekintendő. Ahol totemizmus van, ott megvan az áldozat is.

Azt kénytelenek vagyunk megengedni, hogy kifejlődhettek imitt-amott tisztulási ceremóniák áldozatok nélkül is bizonyos elszigeteltségben igen kedvező természeti életviszonyok közt élő néptörzsek primitív morális-vallásos ténykedéseiben, ebből azonban nem vonható le

az a következtetés, hogy a tisztulási ceremóniák feltétlenül megelőzték az áldozati rendszerek kifejlődését, mert a tisztának a tisztátalantól, a veszedelmes-fertőzőnek a szent képzetével való szembeállítása, ez a differenciálódás a primitív ember társadalmi, morális, vallásos gondolkodásában már nem kezdetleges, hanem bizonyos *határozott* magasabb fejlettségi fokozatot állít szemléletünk elé. Van olyan theória is (Frettd Zs.), amely éppen az áldozatot állítja oda az ősember kulturélete kezdeteinek a legelőjére. A kép tehát nem tiszta, de nem is lehet, mert a mai ember az ismert tények alapján világos képet az ősember legelső lelki, vallási megnyilatkozásairól nem rajzolhat már maga elé! De már azok a praehisztórikus leletek s a természeti vallások fokozatain élt emberek pszichológiája is igazolni látszanak azt a feltevésünket, hogy az *áldozat*, illetve áldozás igenis eredeti és legeredetibb alkotó eleme a vallásos kultusznak. A szemünk előtt lefolyó vallástörténelmi fejlődés is kétségtelenül minket igazol, amennyiben történelmi tényként jelentkezik, hogy az áldozatok, amelyek kezdetben szinte mindenütt véres, sőt emberáldozatok voltak, ameddig a vallási kultusz tényei az ősidők ködéiben el nem tűnnek: lassanként vesztik borzalmasságukat, megfinomodnak, külső véres, anyagias formáikból kibontakozva, mindinkább lelkiekké válnak, míg végre a keresztyénség legtisztultabb alakjaiban tisztán lelki tényekké változnak át s külső formáik már csak symbolikus jelentőséggel bírnak. Ami közelebbről mégis a sor-

rendet illeti, amint már fenti gondolatmenetünk-
ből is megállapítható: úgy tudjuk, hogy a
véres áldozatok s elsősorban az emberáldo-
zatok álltak a vallásos kultusz központjában,
azután felváltották az emberáldozatokat az
állati s végül a növényi eledeli áldozatok,
amíg végre teljesen lelkiekké váltak a kulturális
fejlődés mai magaslatán. Ez a sorrend az,
amely az emberi szellemélet vallási-kulturális
evolúciójának megfelel. Nem mondjuk azon-
ban azt, hogy ez a megállapítás a vallás-
történelmet, illetve áldozati rendszer kifejlö-
dését illetőleg ellenmondhatatlan, mert meg
kell engednünk azt, hogy néhol hiányzik, vagy
már eltűnt nyomok nélkül és fel nem derít-
hető az első tagozat, vagy talán elmaradt a
második, ahhoz azonban kétség nem fér, hogy
a *vallástörténelmi tények* nagy halmazata, sőt
bizonyos *lélektani* okok is általában kényszeri-
tenek a fenti sorrend felvételére.

Vallástörténelmi tények. A véres, illetve
emberáldozatok prioritására vonatkozó felte-
vésünk igazolására álljon itt néhány történelmi
tény a legismertebb történelmi vallások kultu-
szából: *Az óaegyptomiaknál* feltalálhatók az
emberáldozatok nyomai. A történelmi emlékek
ugyan hallgatnak róluk, de kétségtelen az, hogy
valaha régen divatban volt ez a szörnyű
emberi eltévelyedés, amely csak a magasabb
kulturális fejlődés hatásai alatt szűnt meg és
tűnt el véglegesen. Porphyrius Manetho (aegyptomi pap) után beszéli el, hogy Amasis király
szüntette meg a Hera tiszteletére gyakorlat-
ban volt emberáldozatokat. Viszont Eileithyia

városában kánikulában rendszeresen áldoztak embereket és hamvaikat szétszórták a szelekbe. Diodorus szerint Osiris tiszteletére vöröshaju (Typhon színét hordozó) embereket áldoztak. Más jelek is arra vallanak, hogy ez a borzalmas szokás megvolt a kultuszban valamikor.

A föníciaiaknál és Karthagóban, úgy látszik, a kultusz legősibb és legeredetibb alkotó eleme az emberáldozat, még pedig elsősorban a tulajdon és legelőkelőbb gyermekek lemészárlása és megégetése. Mexikón kívül ez a kultusz sehol ilyen borzalmas dimenziókat nem öltött. A zsidóknál is feltalálhatók ennek nyomai. A kétségtelen történeti tények mellett erre a Genes. 22. fejezetében leírt kis történet, amelyben Ábrahám akarja egyetlen fiát, Izsákot feláldozni, ennek a véres kultuszbeli gyakorlatnak ősiségére utal és alkalmasint igaza van Drewsnek és másoknak, amikor azt állítják, hogy ez a kis történetecske, t. i. Izsák feláldozásának szándéka és a szarvaival fennakadt kossal való helyettesítése történeti alapon való igazolása akar lenni az emberáldozatról az állatáldozatra való átmenetelnek. Jefta esete is ennek a régi kanaanita áldozati rendszernek ősiségére vall a zsidóknál. Arábia őslakóinál is az emberáldozatok, különösen a gyermekáldozatok régebbieknek látszanak egyéb áldozati gyakorlatnál. Mohamed fellépte előtt azonban már ritkaságszámba mentek. A *brahmanismus* a régi védák szokásának áldozati kultuszát érintetlenül hagyta, azonban mind jobban meg jobban előtérbe nyomulnak a véres (állat)áldozatok helyébe

az étel és a növény áldozatok, ami ugyancsak igazolni van hivatva az áldozati kultuszt illetőleg megállapított sorrendünket, hogy a kultúra fejlődésével, az ösfoglalkozások változásával, az ember erkölcsi felfogásának finomodásával az áldozatok borzalmassága is lassanként megszűnik és az erkölcsi életfejlődés magasabb etapjain az áldozatok is nemesbednek és mindinkább symbolikus értelmet nyernek. Egyébként épen a brahmanizmusra vonatkozóan s általában az áldozati kultusz alakulására figyelemre méltó a Schatapatha-Brahmana egy nevezetes helye, hol az áll, hogy az istenek kezdetben emberáldozatokat kívántak, azután megelégedtek a ló, a juh stb. feláldozásával, végül az ételneműek és növények áldozati bemutatásával is.

Görögföldön a Homeros előtti időkben, minden kétséget kizárólag ösföníciai telepések útján az áldozatoknak keletiesen borzalmas gyakorlata általánosan elterjedt volt. Athenae 8 évenként 7 ifjút és 7 leányt áldozik a krétai Minotaurusnak, vagy Melkartnak. Egyebütt is meg vannak az ősi görög földön ezek az emberáldozatok, például Korinthusban is, ahol a syr Afrodite tiszteletére gyermekeket és szüzeket mutattak be égő áldozatul. Ősrégi kultusz, amelyet a későbbi görögvilágban Artemis tiszteletében is felujulva látunk, akinek régebben szintén hoztak emberáldozatokat.

Italiában a római nép és állam kialakulásának kezdetein egyéb áldozatokkal együtt reá találunk az emberáldozatokra is; az ugyan nem állapítható meg a római történelemből

ezen időszakban, hogy ebben a fejlődött és eléggé kialakult kultuszban az áldozatok közt az emberáldozatok a sorrendben milyen helyet foglalnak el, azonban abból a tényből, hogy Numa király az emberáldozatokat elnyomta és más jelképies cselekvényekkel helyettesítette, megengedhető az a következtetés, hogy itt is sorrendben az elsőség az emberáldozatokra illette. Nagyon érdekes azonban, hogy a római katonaságnál, hiteles történeti adatok szerint¹⁾ ez a véres szokás a Saturnáliák alkalmával a birodalom határain még 303-ban Kr. u. is megvolt. Tehát az ősi, eredeti áldozati forma lappangva tovább élt. Kivált nehéz szorongatottság idején újra meg újra visszatérnek az emberáldozatok, harcokban a diadal kivívásáért a vezérek önkényes haláláldozatai. A későbbi időkben bizonyos ünnepeken a felakasztott vagy a Tiberisbe dobott bábuk emlékeztetnek a kultusz régi véres fejezeteire. *Keltáknál* és szinte az összes *germánoknál* rendszeresek voltak az emberáldozatok, a gyülekezet javáért, a kiengesztelésért elkerülhetetlen volt emberek, különösen hadifoglyok lemészárolása. Idők folyamán ritkult s megszűnt ez a véres gyakorlat. Az északi germán népek, Izland lakosai Odin tisztelői is embereket akasztottak a fára.

A vallástörténeti bizonyítékok sorából nem hagyhatjuk ki a mexikói őslakosság, az asztékok véres áldozati kultuszát sem, amelyhez hasonló az egész földön nem találhatunk. A kul-

1) Christusmythe.

tusz lényege itt kétségtelenül az emberáldozat, tehát legősibb elemének is mondható egyuttal. Néha-néha az emberáldozatok hekatombáit mutatták be vérszomjas isteneiknek.

Ösiségét ennek mi sem bizonyítja jobban, mint az emberevés, a melynek ez a magas kulturájú nép ugyancsak hódolt, a míg az európai invázió kulturát, kultuszt nemzeti létével együtt el nem törült. *Peruban* a régebbi időben az inkák közt általános volt az emberáldozat, a mely azonban későbbben mindinkább helyet adott az állati áldozatoknak. Az inkák maguk gondoskodtak, hogy ez a véres és borzalmas kultusz enyhüljön, ámbár teljesen meg nem szűnt az soha, a míg Peru állami s nemzeti létét megőrizte.¹⁾

Következtetések. Egész általánosságban meg lehet immár állapítanunk azt, hogy az áldozatok igenis a legeredetibb és legősibb elemei a kultusznak; a véres, elsősorban emberi, azután állati áldozatok megelőzték az áldozások egyéb formáit, hiszen *az ember először egymagában, ős hordáiban élt, azután lett állattenyésztővé s végül földmivelővé*; vallásos kultusza is, beleértve az áldozások rendszerét, szükségkép életmódjától s foglalkozásától elválaszthatatlan volt. Sőt vannak hagyományok is, a melyek megállapított sorrendünket igazolják.

Fel kell azonban vennünk bizonyos *psychologiai momentumokat* is, a melyek feltevé-

---

¹⁾ Ezek a történeti ismertetések többnyire Orelli Allgem. Religionsgesichte-jéből valók.

seinket megerősíteni alkalmasak, mert vég-eredményben többé vagy kevésbé helytálló feltevésekről lehet csupán szó már csak azért is, mert az ember vallásos kultuszának kezdetei még nem közelíthetők; a mikor annak nyomaira akadunk, már annak történeti múltja van; azért a kép megvilágítása érdekében csak hozzávetőleges számításokkal, feltevésekkel dolgozhatunk.

Bizonyos pszichológiai momentumokkal akarjuk még kiegészíteni okoskodásunkat. Hume Dávid „Natural History of Religion” c. művében¹⁾ a következőket mondja: „a polytheismusnak hódoló valamennyi népnél az első vallásos képzetek egyáltalában nem a természet műveinek szemléletéből keletkeztek, hanem egyedül az életesemények miatti aggodalmaskodásból és a remény s félelem szakadatlan váltakozásaiból, a melyek az emberi lelket mozgatják . . .” „nyomasztó gond a jólétért, félelem a jövő inségtől, halálfélelem, bosszuvágy, táplálék és más szükségletek kielégítése utáni vágyakozás” voltak amaz ős barbár embercsoportok lelki világában, az első vallási képzetek kialakulásában a hajtóerők. Ezek a Hume-féle megállapítások, illetve feltevések a vallástörténelem felsorakoztatott tényei mellett reánk is bizonyos kényszer erejével hatnak.

Nemcsak az égzengés, nemcsak a földindulás, az égből alácsapó tűzláng, hanem a vadállatok, azok az őskori szörnyetegek is, a melyekkel örök tusában állt az őseMBER, egyenlő:

1) Német ford. 53., 54. o.

képen veszélyeztették az emberi életet s valamennyi, úgy az utóbb említettek is megkövetelték *áldozataikat* az emberi életből. Vajjon nem birhat-e valamely jogossággal az a feltevés, hogy a barangoló vagy barlanglakó, avagy pláne fákon tartózkodó emberi ős hordák (Darwin) kényszerből is kilöktek maguk közül valakit áldozatul, hogy megmentse a többiek életét? Hisz abban az állati szörnyetegben is az emberhez hasonló, sőt azt felülmuló lényt kényszerültek megismerni. Az igaz, hogy a vallásos kultuszban az állatok tisztelete megelőzte az ember formájú istenét (Wundt) és az áldozatot az isten részére készített lakomának tekintették, a melyen az isten megjelenik, még magas kulturfokon álló népek is, ez különben is az áldozatoknak ősi lényege.

Az áldozati lakomák keletkezésének magyarázatai közt az utóbbi időben van egy igen érdekes, a mellyel érdemes néhány pillanatra foglalkoznunk. Ez a Freud Zsigmondé, a ki Totem és Tabu c. könyvében kívánja a kezdetek kezdetét megvilágítani. Ámbár ebben a magyarázatban is van hézag, de mindenesetre megérdemli érdeklődésünket, mert bele világít az áldozati mysteriumok mélyeibe s meg akarja értetni velünk a legmagasabb rendű áldozati kultusz eredetét és lényegét. A szerző Robertson Smith *The Religion of the Semites* II. c. műve alapján indul meg, a mikor ennek feltevéseit elfogadja s még messzebb visszamenve, R. Smith fejtegetéseit a maga teoriájával kívánja alátámasztani. R. Smith gondolatmenete a következő: Kezdetben az áldozat

nem volt egyéb, mint „az istenség és imádói közti társas szövetkezés aktusa.” Áldozatul ehető és iható dolgokat mutattak be. Az állatáldozatok régiebbek a növényi áldozatoknál s egykor kizárólagosak voltak. (Az állattenyésztés is ősi a földművelésnél). Az italáldozat is eredetileg az áldozati állatok vére volt. Az állatáldozat húsát és véréát az isten és imádói közösen fogyasztották el s az áldozati ünnep olyan alkalom volt, mikor örvendezve felül-emelkedtek az önérdeken, hangsúlyozták az egymáshoz és az istenséghez tartozandóságot. Az áldozati lakoma résztvevői, isten és imádói „asztaltársak”-ká lettek, közös evés és ivás, a közös anyagban való részeseledést összekapcsoló erőnek tekintették, amely őket törzsközösségbe (kinship) egyesítette és viszont az istennel egy anyagból valóságukat is kifejezte és biztosította. Az áldozás tehát törzsi, klánáldozás volt eredetileg s állatot csak ily alkalomkor öltek le, ami egyes emberre s egyébkor tilos volt s a felelősséget érte az egész törzs viselte. Az állattal, mint törzsrakkonnal bántak s az *áldozó közösség, annak istene s az áldozati állat egy vérből valók*, egy klán tagjai. Robertson Smith az áldozati állatot azonosítja az ősi totem állattal, *amelytől a törzs magát mint ősapjától származtatta* s melynek oltalma alatt állt. Ez az áldozati állat amaz ősidőben szent volt s élete sérthetetlen, csak az egész törzs részvételével illetve bűnrészeségével, az isten jelenlétében olthatták ki, hogy a belőle nyert hússal és vérrel a klántársak egymással és az istenséggel való azo-

nosságukat biztosítsák. Így aztán a totemállat szentséges leölése és együttes elfogyasztása a totemvallás legjelentőségesebb része volt. Megérthető a fentiekből a tilalom alatt állott szentséges állat megölésének büntudatból s félelemből való meggyászolása s viszont a legzajosabb öröm, amely abból ered, hogy a klántársak a totem megevésével magokat megszentelik és az egymással s a totemmel való azonosságukat megerősítik.

Ez volna R. Smith gondolatmenete, amellyel az áldozatok keletkezésének lélektani motívumát kívánja megadni. Freud Zsigmond most már az ő Totem és Tabujában még messzebbre kíván visszanyulni, elfogadva lényegében R. Smith megállapításait. A kérdés nála az: ezek az áldozati lakomák, amelyek a törzs tagjainak istenhez és a törzstagokhoz való vérbeli kapcsolódásának szinte kézzelfogható tényei, micsoda pszichikai kényszer s miféle történeti előzmények következtében jöttek létre? Freud visszamegy az első hypothetikus embercsoportosulásra, a darwini őshordára, amelyből az erőszakos, *féltékeny* apa elüzte felnőtt fiait, akik aztán egy napon összeverődve, megölték és megették az apát s ekkép az őshordának véget vetettek. Együtt vitték véghez azt, amit külön-külön nem mertek és nem tudtak volna végrehajtani. „Az erőszakos apaős¹⁾ a testvérek csapata minden tagjának bizonyára irigyelt és rettegett példányképe volt. Az elfogyasztás tényében most megvaló-

---

1) Totem és Tabu 154–155.

sították vele való azonosításukat, erejéből mindegyikük elsajátított egy darabot. A totemlakoma, talán az emberiség első ünnepe, megisméltése és emlékünnepe az emlékezetes bűncse'ekedetnek, amellyel oly sok minden vette kezdetét, a szociális szervezetek, az erkölcsi korlátozások és a vallás". Miután eltették lábálól azt, aki vágyaik kielégülésének útjában állt s ezzel eleget tettek a vele való azonosításra irányuló kívánságuknak: „az ekközben elnyomott érzelmeknek is érvényre kellett jutniok. Ez a megbánás alakjában történt meg; büntudat keletkezett, amely itt a közösen érzett bánattal egybeesik. A halott erősebb lett, mint amilyen az élő volt; éppen úgy, amint ma is tapasztaljuk emberek sorsán. Amit előbb létezésével akadályozott az apa, azt most önmaguknak tiltották meg, a pszichoanalízisből oly jól ismert „utólagos engedelmesség" állapotában. Visszavonták cselekedetüket, amennyiben az apapótló totemnek megölését meg nem engedettnek nyilvánították és lemondtak cselekedetük gyümölcséről, amennyiben lemondtak a szabaddá vált asszonyokról". A totemismus két tabuja ez, melyekkel az ember erkölcsisége kezdődik. Az utóbbival megmentettek egy szervezetet a teljes szét hullástól, az elsőben a *vallás* első kísérletét, illetve első megnyilatkozásának tényét kell felismernünk. „A fiuk érzésének az állat kínálkozott az apa természetes és legközelebb fekvő pótlására . . . Az apapótlóval szemben megpróbálhatták enyhíteni kinzó büntudatukat, megvalósítani az apa kiengesztelésének egy

módját". „A totemvallás azonban nemcsak a megbánás nyilvánulásait és a kiengesztelés kísérletét foglalja magában, hanem arra is szolgál, hogy emlékeztessen az apa feletti diadalra . . . ez teszi kötelességgé, hogy az apagyilkosság büntettét a totemállat feláldozásával újra, meg újra megismételjék, valahányszor ama cselekedet megőrzött szerzeményét, az apa tulajdonságainak birtokát, az élet befolyásai megsemmisítéssel fenyegetik". De meg van ama sociális nagy jelentősége is, hogy a testvéri szolidaritás érzését a közös vér szentségében megerősíti, az *apahorda* helyébe a *testvérklán* lépett.

Az apa helyettesítése, megjegyezzük a fentiek közelebbi magyarázatául, Frazer, Freud stb. szerint lényegében a totemismus nem más, mint egy ember azonosítása a totemjével, ami felfoghatóvá tenné a Freud-féle teoriát, hogy a megölt atya helyett az áldozati lakomán a testvérklán a totemállatot öli meg, amelyet azonosnak tekint a megölt apával.

Tehát az *áldozás*, vonjuk le a konzekvenciákat, mint ahogy Robertson Smith és nyomában Sigm. Freud levonta: a totemlakoma megújítása a közös büntettnéks a közös lakomán való részvétel általi megszenteltetés; a büntudat is megmarad benne, melyet csak az összes résztvevők szolidaritása csillapíthat. „Új hozzátoldás a törzsistenség, akinek vélt jelenlétében történik az áldozás, aki a lakomán törzstársként vesz részt és akivel magukat az

áldozatból való evés által azonosítják".¹⁾ „Hogy kerül az Isten — így kérdi meg a szerző, e neki nem való helyzetbe? A felelet úgy szólhatna, hogy időközben — *nem tudjuk hogyan felmerült az isteneszme*, az egész vallási életet uralma alá vette és mint minden másnak, ami fenn akart maradni, a totemlakomának is csatlakozást kellett keresnie az új rendszerhez“. Ezzel ez a theoria alapvonalai-
ban ki lenne kerekítve és bizonyos valószínűség látszatát öltené magára, hogyha nem volnának benne olyan hézagok, amelyek felett észrevétel nélkül átsiklani nem lehet.

Meg kell adnunk mindenesetre ennek a theoriának azt, hogy talán az első kísérlet és bizonyos tekintetben elismerésre számottartó kísérlet, amely az áldozati mysterium rejtelmes homályába némi fényt vetni bír, azonban az is kétségtelen, hogy ebben a formájában érvényre vagy csak részleges elfogadtatásra is igényt nem formálhat, mert megoldatlan problémákat rejteget kebelében. Hogy annak mindjárt az elején kezdve, az első gyilkosságnak helyesebben az őshorda feje megölésének a horda férfitagjai részéről, oly messze kiható eredménye lett volna, mint ahogy a theoria feltételezi, egyáltalában el nem hihető. Az emberiség lelkiségét csak úgy határozhatta volna meg olyan végzetes erővel, hogyha ez az első bűntény folytatódott volna generációk életében, míg nem a morális-vallásos élet természetes fejlődése az apaöst a szellemiség

1) Totem és Tabu 160.

magasabb régióiba emelte fel s az apagyilkosságot symbolikus értelemben, az apa helyettesén hajtották végre. Gyengéje a teoriának az is, hogy az őshorda életébe már belekapcsolja a totemismust, holott ez a kezdetleges vallási-erkölcsi társadalmi rendszer is már erős pszichikai fejlődési folyamatnak a termelvénye. Nehézség van az apának a totemállattal való helyettesítésében is, legalább is magyarázatra szorul. Ami végül deus ex machina a teoriában: az az istenségnek magyarázat nélküli megjelenése az áldozásban, ami képes az egész teoriát kiforgatni a sarkaiból. Az isteneszme fejlődése pedig elválaszthatatlanul együtt jár az áldozati cselekvény fejlődésével és kialakulásával, illetve ez a kettő egymástól elválaszthatatlan.

Kétségtelen, hogy a szerzőnek nincsenek elegendő vallástörténeti ismeretei; ezek nélkül pedig a vallási életnek ez a központi jelentőségű ténye megfejthetetlen problémája marad a vallástudománynak. Az áldozati kultusz eredete nem olyan egyszerű és jelentőségében sem egyezik teljesen mai általános és közkeletű értelmezésével, éppen azért nemcsak azokra a pszichikai motívumokra vezetendő vissza, amelyeket ma az áldozati kultusz hátterébe oda gondolunk. Mindenesetre azonban annyiban tartozunk igazságot szolgáltatni a szerzőnek, az áldozati kultusz eredetének egyik gyökérszálát a vétkezésben és a kiengesztelődés keresésében megtalálja és egyúttal bizonyos mértékig igazolni látszik azon feltevésünket, hogy áldozatait elsősorban

embertársai sorából mutatta be a barbár őskori ember.

Be kell azonban vallanunk, hogy ennek a kultusznak eredetét teljes történeti világításba nem helyezhetjük soha és az áldozati rendszer kialakulására vonatkozó elméleteinket a tapasztalati megfigyelés szolgáltatta tényekkel biztosan alá nem támaszthatjuk, mert ez jóformán a történeti perspektívák keretein túl esik; a legprimitívabb kultusz megett is hosszú történeti múlt és a vallásos gondolkozás változásai, alakulásai, tisztulási folyamata tételezendők fel, tehát a kezdet kezdetének szemlélete reánk nézve lehetetlen, csak egy marad meg: magából az áldozatnak a tényeiből, az azokban kifejeződő eszmékből, érzelmi lecsapódásokból és ösztönös vágyakozásokból, természetesen a vallástörténet ismeretes tényeinek kapcsolatos elemzéséből a visszafelé következtetést megcsinálni s ilyenképen megközelíteni annak a problémának megoldását, amely a vallásos életnek legeredetibb, legjellemzőbb, legközpontibb jelentőségű tényéből, illetve megnyilatkozásából adódik és kívánczik a megnyugtató megoldásra.

Wundt szerint is ¹⁾ az *áldozatok* eredetének kérdésében a motívumok többféleségével van dolgunk: ez a *varázslás*, a *dämonoktól való félelem* és az *engesztelés* motívuma, amely a fejlettebb vallásokban a legjelentősebbé lett. Ezek a motívumok az egyes áldozati kultuszokban a legváltozatosabb kapcsolatokban állanak

1) Völkerpsychologie IV. 232. o. s tovább.

egymással; azonban az áldozati kultusz három főalakja, a *varázslati-szellemidéző*, a *halotti* és a *bűnért* hozott áldozat, amennyiben a fenti három főmotivumra vezethető vissza, egyben az értelemváltozásnak tipikus példáit is szolgáltatják, amelyekben az értelem határai sokféleképp eltolódnak, elmosódnak s a fejlettebb alakzatokban a kevésbé fejlettebbnek a képzetei lappangó állapotban feltalálhatók.

Az *eredet* kérdésről lévén szó, vizsgálatunk tárgyává kell tennünk már előzetes állásfoglalásunk utmutatása szerint s a Wundttól eltérő álláspontot elfoglaló tudományos gondolkodók nézetei figyelembevételével is, vajjon az a fentebb Wundt által az eredet magyarázásául odaállított három motivum elegendő-e az eredet kérdésének teljes tisztázására; kielégítő magyarázatául szolgál-e az áldozatokban jelentkező valamennyi mozzanatnak s vajjon eredetileg is, kizárólag ez a hármas momentum nyilatkozik e megkényszerítő okképen az áldozati cselekvények végrehajtásában; kimeríti-e ez a három az áldozatok megmagyarázásának összes lehetőségeit? Itt találkoznak azután szemben Robertson Smith, Freud s más tudósok nézeteivel, amelyek eltérőleg Wundttól, az áldozatok eredetét egy-egy motivumra viszik vissza: vérközösségre lépni istennel a közösen elfogyasztott áldozati lakoma által; úgyhogy az áldozat istennek nem ajándék, nem köteles felajánlás, tributum, hanem a vele való közösség symboluma. Wundt mindenesetre jelentőséget tulajdonít ennek a motivumnak is, amely egyik-másik kultuszban

döntő s az áldozat eszméjét egészben hatalma alatt tartó faktorrá lett, de tagadja,¹⁾ hogy ez kizárólagos eredeti motivuma lenne az áldozati kultusz kifejlődésének s azonkívül szerinte az a theoria ezt a motivumot nem az áldozati kultusz kezdetbeli megnyilvánulásaiból, hanem viszonylagosan késői, megelőző hosszú mythologiai és vallásos fejlődés által meghatározott jelenségekből meríti“. Elismeri azonban, hogy amint a felajánlás theoriája, úgy ez a szövetségre lépés theoriája is az áldozati gyakorlatok egy bizonyos körére megáll.

Ismét nagy nehézségek elé állit ez a kérdés, mert csak feltételekkel, theoriákkal operálhatunk és a kezdetek kezdetét nem láthatjuk s a legősibb áldozati cselekvények igazolására írásos tanuink nincsenek. Már eleitől elfoglalt álláspontunk alapján is, mely a véres áldozatok elsőbbségét vitatta, a Robertson Smith—Freudféle theoria, amely szerint az áldozatban az embernek az istennel való életközösségre lépése, vagyis az erre irányuló vágy érvényesülése nyilvánul meg és hogy az áldozati rendszernek kifejlődésében ez a motivum bir elhatározó jelentőséggel, kétségen felül állónak látszik. Természetesen a fejlődés folyamán az áldozat értelmezésében módosulatok következtek be s az eredeti felfogáshoz más motivumok is léptek s az áldozat köre tágult. Fenti felfogásnak a leghatározottabb igazolását a sémi népeknél találjuk. A zsidó áldozati kultusz

---

1) Völkerpsych. IV. 432.

története is ezt igazolja. Stade ¹⁾ az áldozat keletkezéséről és jelentőségéről ótestamentumi theológiájában azt írja: „Már az átmenetnek az állandó megtelepülésre és a földművelésre, mint mindenféle megszokást, úgy különösképen az áldozati szokásokat is át kellett alakítania. Az áldozatok azon szempont alá kerülnek: istennek juttatott ajándékok, a kultusz a földműveléssel kerül függő viszonyba. E mellett az áldozatot, ebben bizonyára régi szokást követve, Jahve megvendégelésének tekintették, mindazáltal a történelmi időkben fellépő s a földművelésen nyugvó kultuszban és mindenek felett az engesztelő és megszentelő (magasztaló) áldozatokban olyan módozatok maradtak ránk, amelyek abban a hitben gyökereznek, hogy az áldozati állat leölése és vérének kiöntése az oltáron vagy a szent kövön, az istent megengeszteli és *közte és az áldozók között, amint ezek közt is, kapcsolatot létesít, az áldozókat istennel titokzatos érintkezésbe vonja*, Jahvéhoz új vonatkozásokba fűz, a felbomlottakat helyreállítja . . . Mindezek a képzetek a pogány arabok áldozati rendjében visszatérnek, azért ezek úgy tekintendők, mint a pusztából megmaradt örökség“. Mivel ezt a jelleget a zsidó áldozati kultusz általában elvesztette, amiben a zsidóság új életviszonyai játszák az irányadó szerepet, kétségtelen az is, hogy az áldozatnak fenti értelmezése ősbibb, mint az, amelyet a papi uralom kifejlődése és feltétlen érvénye

---

¹⁾ Biblische Theologie des Alten Testaments I. 1905. 156. §. 79. o.

idejében az áldozat nyert. Benzinger is azt mondja ¹⁾ s ezzel a lényegben egyezik Stadelval: „... a régi áldozatok vidám ünnepi lakomák voltak, amelyeken a hajdani izraelita a Jahvéval való közösségnek örvendett. Nincs benne semmi a későbbi áldozatok komor vonásaiból“. Ez a jellemzés és ez a történeti megállapítás is tehát azt igazolja, hogy az istennel való közösségre-lépés az áldozatban régebbi képzet, mint azok, amelyek a megtelepült és átalakult gazdasági viszonyok közt a zsidóság, illetőleg annak vezérei az áldozatokkal egybekötötték, itt már az áldozat felajánlás, ajándék mindenféle formájában, legyen az akár véres, akár ital, akár ételáldozat.

Tekintettel már most arra a vallástörténeti tényre, hogy mindenütt, ahol a véres áldozat őskori népek nyomaival találkozunk, időrendben megelőzik az áldozatok többi nemeit s nem úgy jelennek meg, mint egy fejlődő áldozati kultusz legmagasabb és utolsó termelvénye: bizonyos az, hogy az áldozatban a vér kiontásához, az áldozati lakomához fűződő képzetek és az arra ösztönt adó motivumok régebbiek és általánosabbak, mint a Wundt által felsorolt többi motivumok és valamikor egyetemes jelentőségük lehettek s csak az erkölcsi kultúra fejlődésével veszítettek erejükből, de a megmaradt nagy symbolikus jelentőségű áldozati ténykedésekben máig megőrizték eleven erejüket. Kétségtelen, hogy semmi sem lehetett az őskori ember vallásos

¹⁾ Hebr. Archaeologie. 1907. Z. Aufl. 3680.

életnyilvánulatában s azután sem mélyebben fekvő és az ember egész lelki valóját átfogó ösztönös erő, amely az áldozatok létrejöttében annyira elhatározó jelentőséggel birt volna, mint az egyszer megismert istennel, lettek légyen annak képzetei bármilyen alacsonyrendűek, a rettegett s mégis óhajtott istennel belső életközösségre lépni s az istent is symbolizáló áldozat vére által akár ember, akár állat volt az, megnyerni a lelki erő és béke feltételeit és valósággal megszentelődni.

Ennek a nagy lelki motivumnak mérlegezésénél mi tehát kénytelenek vagyunk a Robertson Smith s a többi vallástörténeti kutató álláspontjára helyezkedni Wundttal szemben, aki ennek a motivumnak nem akar akkora és oly elhatározó és egyetemes jelentőséget tulajdonítani, mint a minő ezt valósággal megilleti. A véres áldozatok a kulturvilágban megszűntek, de az azokat motiváló eszme nem szűnt meg és symbolikus értelemben, symbolikus alakban ma is mozgató ereje az áldozati cselekvényeknek. Ezt nem lehet a vallásos kultusznak csak egy elhatározott körére korlátozni, mert egyetemes emberi vágyakozások s lelki szükségletek kielégülésének benső kényszerrel ható mozgató ereje. Ennek a motivumnak tehát elsőbbséget kell adnunk a Wundt-féle motivumok felett és között.

Mennél mélyebbre szállunk azonban az áldozatok eredetének kutatásában, annál inkább meg kell győződünk arról, hogy az áldozatoknak vannak egymástól látszólag egészen különböző gyökérszálai; oly motivumok,

amelyek más-más lelki talajból látszanak eredni, hogy azután ugyanazon kultuszbeli cselekmények létrehozásában a vallásos gondolkozás újabb gazdag mezeit tárják fel előttünk. Ha a napkeleti tenyészetisteni képzeteket (Kalender-mythus, Jahresgott) vonjuk vizsgálatunk körébe, egészen meglepő, ujszerű lelki tényekkel kerülünk szembe. Megjelennek előttünk a tenyészet ifju istenei: Adonis—Thammuz ¹⁾, Attis, Osiris, a kilikiai Sandan, a syr-babylon, phrygiai, egyiptomi és kilikiai vallások szerint az elhaló és újra feléledő, feltámadó tenyészet isteni repraesentánsai. Halálukat megsiratták, feltámadásukat örömmel megünnepelték. Még Ezekiel is (8, 14.) az Ur által megmutatott utálatosságok közt említi meg, hogy Jeruzsálem asszonyai a Thammuzt siratják a város északi kapujában. Ez a természeti mythus mélyen beleévedt Előázsia népeinek lelkébe, amint minden halál s minden új élet születése a legmélyebben érintette mindig a vallásos emberi kedélyt. A természet elhalásában és újra éledésében tehát az istenség elhalását és feltámadását látták. Kiömlő vére megtermékenyíti és új tenyészetre indítja a természetet. A megölt Adonis véréből piros anemonek, Attiséből tavaszi ibolyák fakadnak. Frazer idézett művének II. fejezetében olvasható: van egy szentély az Adonis völgyében a Libanonban, itt

---

¹⁾ Frazer Adonis, Attis, Osiris c. műve I. fej. szerint Adonis félreértés a kifejezésben, tulajdonképeni neve Thammuz, de Adonis megszólítással tisztelték.

találkoztak Adonis és Afrodite először és itt temették el Adonist. Imádói hite szerint évenként halálra sebeztetett (vadkan vagy medve által) és a természetet az ő szent vére színesre festette. Véréből születtek a piros anemonék, amelyek az Adonis folyó felszínét befedték. Amikor Byblos lakói a folyó piros vérét meglátták, tudták, hogy itt a Thammuz-gyász ideje. De a gyász után örömnép következett, az ifju istenség kiömlő vére az élet megújulását jelentette. Aegyptomban ezeket az ünnepeket Osiris tiszteletére tartották. Ennek a természet-mythusnak az ókori áldozati rendszerhez vonatkozása már most annyiban van, hogy Adonis-Thammuz földi repraesentánsai, a királyok is minden feltevés szerint hajdan szintén nem természetes halállal haltak meg, hanem annak a kornak erkölcssei szerint erőszakos és pedig tüzhalállal multak ki. A királyok nem csak repraesentánsai, hanem az istenek leszármazottaiként is tekintettek. Tehát osztottak azoknak sorsában. Melkartról, a tyrusiak főistenéről (a görögöknél Herakles) azt mondják, hogy ő maga máglyán égette meg magát s felhőben, menydörgés közt ment fel a mennybe. És nekünk jogunk van feltételezni, mondja Frazer, hogy Tyrus királyai, akiktől Dido, Karthago isteni megalapítója is származott, abban a meggyőződésben éltek, hogy ők Melkart megszemélyesítői. Természetesen együtt járt ezzel a gondolattal a tűzáltal való halál is, valószínűleg akkor, amikor már testi és lelki erejük megfogyatkozott. Később szeli-dült ez a borzalmas szokás, amennyiben Mel-

kartnak nem földi élő megszemélyesítőjét, hanem fából készült képemását, aminthogy ezt történeti feljegyzés is igazolja, égették meg, avagy a királynak megengedték, hogy a tűzön áthaladjon (persze sértetlenül) vágy izzó köveken lépkedjen át. Dido Karthagó megalapítója, akit egyuttal istennőként is tiszteltek ott, máglya tüzeiben halt meg önkényt. Ebben az esetben egyesül egy személyben az isten és annak földi képemása.

Ezekből a röviden vázolt tényekből levonhatjuk már most az alábbi következtetéseket és tanulságokat. Előázsia népeinek, különösen a sémi származású népeknek vallásos gondolkozásában legmagasabbra a tisztelet és imádat tekintetében a természet-istenségek emelkedtek, ami különben a legtermészetesebb valami. A természet elhalását és újraéledését megünnepelték. Az isten meghalt és feltámadt. Ezt a halált tűz alakjában gondolták el. A földi királyok az istenségek leszármazottai. (Néha megállapítható, hogy az istenek is isteni méltóságra emelkedett történeti alakok, földi uralkodók voltak). A földi királyoknak tehát osztozniok kellett az istenek sorsában, meg kellett halniok tűzhalállal. Később szelidülvén az erkölcsök, csak tűzpróbán mentek át, vagy az istennek képemását égették el. Ez az életáldozat s ez az emberáldozat tehát a természetmythusok világába nyulik vissza eredetével és itt ennél fogva az áldozatok egy *ujabb motivumával* vélünk találkozni, amelynek eredete a természetmythusok világában keresendő. A király megáldozza magát, mint az isten, annak

földi képviselője, illetve megszemélyesítője. Ebben az áldozatban is azonban ugyanazon ősi képzettel találkozunk: az istennel való egységrelépésnek és vérbeli közösségnek a képzetével, amelyből áldás származik a népre, amint egykor az istenség halála új tenyészetnek, a feltámadásnak lett a forrásává. A vér megkövéri, megtermékenyíti a természetet. A királyok életáldozata a népek életét. Ha egyáltalán nem is mondhatjuk azt, mert hiszen a bizonytalanságok ingó talaján állunk, hogy az emberáldozatok legmélyebb gyökerei ide a természetmythusok világába nyulnak vissza, de kétségtelen az, hogy megerősödésükben, egyetemessé válásukban ezeknek a mythusoknak igen nagy része van, úgyhogy bátran mondhatjuk, hogy az áldozati rendszer kifejlődésének egyik legerősebb és legegyetemesebb tényezője az a hit, hogy a természet életnyilvánulatai az istenség életét repraesentálják és viszont.

Ha már most összefoglaljuk megállapításainkat, amelyek az áldozatok eredetét volnának hivatva felderíteni, akkor azt mondhatjuk: az áldozatok létrejöttének tulajdonképpen egyetlen egy főgyökere van: az istennel való benső életközösségre irányuló vágyakozás és ösztönös erő. A természetmythusokban rejlő motívum: az áldozatban az istenség életének (elhalás, feltámadás) reprodukciója, hogy ebből áldás származzék az embervilágra, tulajdonképpen már abból a főgyökérből sarjadott és így különálló jelentősége nincsen.

Ezen főmotívum mellett vannak természe-

tesen abba bekapcsolódó más olyan motívumok is, amelyek a kultuszbeli áldozatok eredetének felderítésében és megállapításában figyelmen kívül nem hagyhatók s az áldozati rendszerek kifejlődésének tényezőiül tekintendők.

A primitív népek életében ma is érvényben levő szociális és vallási jelentőséggel bíró családi, társadalmi és egészségügyi tilalmak és kötelezések rendszerét felölelő *tabuismus* képzetkörében feltalálhatók, ugyancsak jelentős elemek, amelyek a tisztulási ceremóniák útján az áldozati kultuszhoz vezetnek. Ezeknek a tisztulási ceremóniáknak a célja, tabuparancsolatok, illetve tilalmak ¹⁾ avagy isteni rendelkezések megszegéséből eredő fertőzés megszüntetése. Annélkül, hogy a tabu szóban rejlő képzetek, értelem sokféleségének taglalásába belemennénk, mégis amennyiben a tisztulási ceremóniák ép a tabutilalmak érintéséből és megszegéséből eredő fertőzés elhárítása és megszüntetése érdekében váltak szükségessé, általánosságban mégis meg kell jelölnünk úgy valamennyire a tabu értelmét, mert hiszen teljesen adaequát fogalmi meghatározása tartalmának sokfélesége és változatossága miatt lehetetlen. A tabu polynesiái szó és Polynesiában, Ausztráliában, Afrikában stb. változatos formákban, de szinte egyforma erővel érvényesül a primitív népek gondolkodásában s erkölcsi életében. Még nem vallási fogalom, de mélyen és kitéphetetlenül benne gyökerezik az ősember, a primitív ember társadalmi vi-

1) Wundt: Völkerpsychologie IV. 421.

szonyaiban annélkül, hogy annak eredetét ma már teljesen meg lehetne világítani, mert a mai primitív ember életében is már ez a fogalom vagy képzet hosszú fejlődés s egyúttal sokféle átalakulás eredményeként tekinthető. A tabu azonban a primitív ember gondolkörén túl messze behatolt legbonyolultabb viszonyok közt élő kulturnépek társadalmi és vallási rendszerein keresztül a mi napjainkig és keresve, nem keresve reá akadunk annak nyomaira mindenütt, csak kissé körül kell néznünk átvett, átöröklött képzeink, megszokásaink, babonáink, balhiedelmeink világában. A zsidó hagyományok és ceremóniák klasszikus bizonyágtevői a tabu tilalmak s kötelezések fennmaradásának. Mi értelme van ennek a tabunak? Jelenti azt, ami szent vagy megszentelt; azután ami félelmetes, veszedelmes, tisztátalan és fertőző; amit tehát érinteni, amivel vonatkozásba jutni veszedelmes dolog, mert megfertőz, megront, sőt halálos veszedelmünket idézi elő.¹⁾ Például tabu a primitív népeknél a törzsfőnök, minden tárgy, ami az övé, a férfiúra minden nőtagja a klánnak, a halott, a gyilkos stb.

A tabutilalom megszegése esetén a primitív népeknél, sőt messze túl e népek életének, szervezeteinek határain, beáll a tisztulás kötelezettsége. Aki valamely tabutilalmat megszegett, ha ugyan bűnhődni nem kellett azonnal, alá kell vetnie magát a tisztulás ceremóniájának, ha a tisztulás egyáltalában nem

---

¹⁾ Freud: Totem és Tabu. 250.

symbolikus jelentőségü, amint ez a magasabb rendü vallásokban jelentkezik, hanem valóság, amint Wundt is értelmezi,¹⁾ „minthogy a morális fertőzés, amely a tabutilalmak megszegéséből következik és a szemmel látható, amely az érintő kézhez tapad, közvetlenül összekapcsolódnak“. A tisztulás is ennél fogva a tárgyak, tilalmak rontó hatásainak megszüntetése és pedig démoni hatásokkal egyenlő erejü varázslat igénybevételével, amely egyuttal azt a célt is szolgálja, *hogy az emberre magikus erőket ruházzon át és őt is megszentelje.*

A tisztulás ceremóniájának hármas eleme van: *a víz, a vétés, a tűz, a fertőzés átvitele* más tárgyakra vagy élő lényekre.

Ezeknek előrebocsátása után érthetővé válik, hogy a tisztulási ceremóniákkal szintén közeljutottunk az áldozati ritushoz: amennyiben nem csak a fertőzést szüntetik meg azok, hanem valamely pozitív hatások, magikus erők átvétele és a megszentelés képzelete is összekapcsolódhatik velök; különösen, ha a tisztulás valamely növény nedvei (olaj, bor, soma-ital) avagy épen, ha vér igénybevétele útján történik, amikor már az *engesztelő* jellegü ceremóniák eszmekörébe jutottunk. Amikor pedig az ember nem érintkezés útján lett tisztátalanná, hanem vétkezéssel lett azzá, a tisztulás ceremóniájával együtt kell járnia már az *engesztelő áldozatnak* is. Így kapcsolódnak egymásba az azonos lelki szükségletből eredő,

1) Völkerpsychologie IV. 409.

egymással rokon s céljukban is egyező ceremónia és áldozat, amely ezen jelleménél fogva engesztelő ceremóniaként áll előttünk. Így könnyű megérteni, hogy például csupán erről szólva, a tűz által való tisztulás ceremóniáját miért váltotta fel az égő áldozat. A rómaiak és görögök tisztulási ünnepeik alkalmával¹⁾ az oltáron lobogó tűz részben az áldozat megégetésének, részben a tisztulás folyamatának képzeteit egyesíti magában. A tűznek tisztító és engesztelő jellege bizonyos keresztyén felfogásokban is dogmatikus jelentőségre emelkedett

Megállapítható végül mindezekből, hogy a tabuképzetek alapján kifejlődő lustratiók is átvezethetnek az áldozati cselekvények körébe a fertőzéstől való szabadulás vágyával és hitével. Az áldozati cselekvények eredetének nyomozásában így látszólag különböző forrásokra akadunk, amelyek azonban mind egy cél felé viszik vizeiket, az áldozati oltárok felé. Így a tisztulási ceremóniák is arra felé tartanak; azt azonban vitatni, a felderített többi tényekkel szemben nem lehet, hogy ezek egyedül vezetnének az áldozati cselekvények rendszeréhez; sem azt nem lehet állítani, hogy ezeké az elsőség azon tényezők között, amelyek az áldozati kultusz kialakulására vezettek.

Az engesztelési motívum azonban, amint eddigi fejtegetéseinkből is kivehető, nem elsődleges motívuma az áldozat létrejöttének. Családias ünnepi lakoma, az istennel való közös

¹⁾ Wundt: Völkerpsychologie IV. 418.

vendégség alkalma volt az áldozás, kifejezésre juttatva a vér és életközösséget az istenség-gel. Ennek a közösségnek megzavarása az emberi vétkezés által, az isten büntető haragja elfordításának igyekezete, az összhang helyreállításának a vágya szülte önmagából az engesztelő áldozatot, amelynek történeti formái néha-néha borzalmakkal döbbsentik meg a lelket. A közösség tudatából eredtek a többiek, akár kérő, akár hála, akár csupán tiszteletből bemutatott áldozatok is, amelyekkel az ember hódolatát istenének bemutatta.

Ezeknek jelentőségével, valamint a halotti s egyéb áldozatokkal a következő szakaszban kívánunk közelebbről foglalkozni.

Az áldozat jelentősége és nemei.

Az áldozatok értelmét, célját, jelentőségét csak az eredettel kapcsolatosan lehet megállapítani, mert az áldozatok eredetében implicite benne foglalatik azoknak a célja és jelentősége is. A létrehozó belső motivumok, amennyiben a magyarázatok adják kezeinkbe, annyiban megvilágítják azoknak lényegét, célját és a vallásosan gondolkozó emberre vonatkozó egész jelenségét. A vallásos kultuszban az áldozatok azok a cselekvények, amelyekben legjobban kifejezésre jut az emberi gyarlóság, tehetetlenség érzése, a feltétlen függésnek érzete, amelyben az ujabbkori vallásfilozófusok a vallásos élet kezdetét ismerik fel. Az ember a rajta kívül álló erőtényezőktől, szellemi, isteni hatalmaktól való meghatározottsága ér-

zetének és tudatának ád az áldozatban kifejezést. Félelmét akarja megnyugtadni, amelyet nálánál nagyobb szellemi hatalmak benne ébresztenek. El akarja háritani azoknak ártó, megrontó s életét veszélyeztető hatalmát. Meg akarja nyerni azoknak jóindulatát avagy hálákat ad a tőlük vett javakért és megszabadító kegyelemért, Erejökkel kívánja erősíteni önnön gyarló erejét s az ellenök való vétkezés rettegétt következményeitől akar szabadulni, menteni állandó veszedelmektől fenyegetett életét. *Egyesülni kíván velök* vér- és életközösségben s ez a döntő jelentőségű momentum s birni kívánja a kiengesztelődés szellemében a lelki békességet s biztosítani magának ezen hatalmasságok, ezen istenek állandó kegyét. A legősibb képzet, hogy az áldozatban az ember istenével közös lakomában vesz részt, istenének a vendége s az embernek az istennel való frigyeseülése ebben a cselekvényben válik teljessé. Sőt az a leölt állat, avagy ember repraesentánsa magának az istennek és az ő testének és vérének élvezete neki erőt és megváltottságot biztosít.

A mondottakból természetszerűleg következik, hogy az ember áldozatul a felsőbb hatalmaknak azt mutatja be, ami neki értékes és drága, főleg ami életfentartó, sőt maga az élet. De megállapítandó az is, hogy az élet minden elhatározó jelentőségű fordulata vagy a hullámzó lelki élet minden erősebb megmozdulása valamely áldozat bemutatásában nyer kifejezést.

Nem állhat meg ennél fogva az áldozatnak

közkeletű amaz értelmezése, amint nem csak általánosságban elterjedt ma, hanem már a zsidó áldozati ceremóniákra vonatkozólag a Papikódexben kifejezést nyer. E szerint az áldozatban az ember azzal tiszteli az ő istenét, hogy *ajándékul* ad neki abból, ami neki magának is értékes. Természetesen, hogy az ember azt hozza áldozatul Jehovának, ami a legjobb, ami az embernek költségébe kerül. Ennek a célja természetesen az istennek való kedveskedés, jóindulatának megnyerése, haragjának kiengesztelése. Ez a felfogás már papi felfogás s egyáltalában nem meríti ki az áldozat teljes értelmét. Az áldozat értelmezése ugyan nem lehet egységes, de legrégebb jelentősége még is egészen más, mint a Papikódexben megtaláljuk. A kultusz centralizációja előtt, az áldozó papi osztály és uralom kifejlődése előtt a zsidó felfogás is más értelmet tulajdonított az áldozatnak, melyet az ember istenének bemutatott. Visszatérünk arra, amit már mondtunk. *Az áldozat az istennel való élethözösséget akarta kifejezni.* A régi zsidó-felfogás és áldozati gyakorlat is ezt mutatja; családias ünnepi lakoma volt az, amelyen az isten is részt vett a család tagjaival együtt. Így értelmezendő általában a különböző valóságokban feltalálható legrégebb áldozati gyakorlat. Az istenség és imádóinak közös aktusa volt a szövetkezésre. A hiveknek istenükkel való egysége tudatának és ebben megszentelődése gondolatának a kifejezése és a közös étkezés által való megerősítése. Az ősi törzsi élet, amely a primitív népeknek társadalmi

vallási közösségét jelenti ma is, s amely a totemismus kötelékével fűzi egymáshoz szoros egységben a klánnak tagjait, ma is igazolja, hogy a tabu tilalma alatt álló totemállat ünnepi alkalmakkor való leöletése és elfogyasztása a törzsi vérközösségnek reális bizonyágtétele s ha ez a totem az őstotemmel azonosítható, amelytől a törzs magát származtatja, az áldozati lakomák küszöbére léptünk. Azt a tényt elvitatni nem lehet, hogy a legprimitívebb áldozati rendszertől a legfejlettebbekig, sőt a legtisztább erkölcsi és szellemi felfogást visszatükröző vallásos gondolkozásban is bármilyen mértékben lássék is, hogy az áldozatnak ez a jelentősége későbbi motívumok fellépte és tulsulyra emelkedése következtében háttérbe szorul, megmaradtak ennek az életközösségre irányuló vágyakozásnak nyomai, sőt ebben az életközösségben való megszentelődésben nyilvánul a legmagasabb vallásos kielégülés. Így válik már a törzs, továbbá a családi közösség sacramentális tényévé az áldozás, aminthogy ez a jelleg semmiféle kialakult áldozati rendszerről nyomtalanul le nem törölhető. Ez a sacramentális lakoma, az istenséggel való életközösségnek kifejezése, illetve helyreállítása, amennyiben a vallásos életszükséglet mélyeiből fakad, egyúttal, az áldozat legeredetibb és legmélyebb értelmének ítélendő. Benne természetesen a vér, az élet játssa a főszerepet, ez a közösség záloga akár a törzsi, akár a családtagoknak, akár valamennyinek az isteni lényhez való vonatkozásában. Egyéb fenmaradt történeti emlékek közt

ígen figyelemre méltó az aztékoknak egy sajátos kultuszbeli gyakorlata, amely kézzelfoghatóan bizonyítja a fenti megállapításokat. Az azték főistenek ünnepei májusban, július végén és a téli napfordulat idejében voltak, amikor aszály után a termékenyítő kövér idő, új tenyészet következik, vagy a természet legragyogóbb pompájába öltözött, avagy amikor a nap erejét veszítve, a tenyészet tönkremegy. Ilyenkor embereket áldoztak az isteneknek, úgy hogy itt az erősen kifejlődött természetmythologia megnyilatkozását is észrevehetjük, egyuttal azonban ezekben az áldozatokban az istenséggel való vér és életközösség hitének a bizonyágtételeit van alkalmunk megfigyelni. Május ünnepén Tezkatlipoka istennek rendszerint egy szép és fiatal hadifoglyot áldoztak, aki magának az ifjú istenségnek a képviselője volt s megáldozás előtt valósággal az isteneket megillető tiszteletben részesült. Ennek a szerencsétlen áldozatnak először a szívét vágták ki s az isten bálványképének, majd a napnak ajánlották fel; végtagjait az ünneplő közönség fogyasztotta el. Tehát az istenség repraesentánsa az áldozat, másfelől annak husa és vére az összekötő erő, amely az istent és az őt imádó embert vér- és életközösségbe kapcsolja. Egyuttal a napkelet tenyészet istenségei tragikumának véres szinpadí megisméltését is juttatja eszünkbe ez az áldozati gyakorlat, amely csak az ujkor küszöbén, a spanyol hóditás nyomán szűnt meg Mexikó földjén végérvényesen.

A haladó szellemi és társadalmi átalakulás

nyomában az áldozati kultusz értelme is megfelelően módosult. Mennél inkább transzcendensé lett az isten fogalma a vallásos gondolkodás abstraháló munkája következtében s az állat, az emberállat formájú isteni lényektől az ősök kultuszán keresztül mentől magasabbra emelkedett az ember istenimádata s a mytologiák ködein át az Olympus felé tekintett fel a földről, ahol emberformájú, emberi indulatokkal és szenvedelmekkel uralkodó és az ember sorsát intéző isteni lények hatalmas kara lakozik, annál inkább változott az áldozat alapmotivuma is és annál inkább lép előtérbe az áldozatoknak *engesztelő* jellege. Itt már az áldozat az ember *ajándéka*-ként tekintendő, amellyel az ember kedveskedni akar istenének, hogy a vétkezést bosszuállásával megtorló haragját elfordítsa, jóindulatát és támogató erejét magának biztosítsa, avagy szerencsétlenségéből kiszabadítsa. (Közreműködtek ennek a felfogásnak a kialakulásában természet-szerűen a magántulajdon alapján szervezkedő társadalmi közösség gazdasági új életviszonyai is.) Így igen természetesnek kell találnunk azt is, hogy az engesztelő áldozatokkal egy időben jelennek meg a kérő és a hálaáldozatok is.

A legjobban kialakult áldozati rendszernek a hébert tekinthetjük, amely az áldozati ritualét a legteljesebben szabályozza.

A zsidó vallásos törvényhozás a Papikódex szerint vértelen és véres áldozatokat ismer, de bárminő formája és anyaga legyen is az áldozatnak, bizonyos engesztelő jellege megvan, a leglényegesebb épen az áldozati ritus-

ban a véres áldozatokban a *vérnek* kieresztése, amelynek a Leviticus 17. 11. szerint engesztelő erőt tulajdonítottak. Ez nem eredeti vonása a zsidó áldozati ritusnak, mert hiszen megtaláljuk a régi araboknál, Palesztina őslakossága áldozati gyakorlatában is. Az engesztelő erő nyilván a gőzölgő vérnek abban a tulajdonságában keresendő, hogy az az *életnek* hordozója ezen ősi felfogás szerint. Ebben a felfogásban is, mint általában az áldozatok jelentőségének megítélésében a zsidók megégyeznek a többi ősi néppel, aminthogy nem is alakulhatott ki önállóan semmiféle vallási vagy áldozati kultusz, mert hiszen a népek akkor is kölcsönhatási viszonyban éltek egymás közt és egymás mellett s a lelki szükséglet érzete azonos volt itt és ott s egymástól szinte mérhetetlen távolságban élő népek válásos életében egymással majdnem azonos válásos cselekvényeket hozott elő.

A Papikódexben a véres áldozatok különösen előtérbe nyomulnak, míg a vértelenek háttérbe szorulnak. A vér általi kiengesztelődést a Papikódex mysteriumnak tekinti, amelyre nézve nem ad felvilágosítást, mert ez az isteni kegyelem titka.¹⁾ Ez a kiontott vér is úgy tekintendő, mint adomány, amely az istent kegyelemre indítja. Belékapcsolódik a véres áldozat képzetkörébe a váltságpénz gondolata is, amint a babyloni engesztelő áldozatokban is kifejezést nyer.

Az engesztelő jelleg azonban a többi áldozat-

¹⁾ Benzinger: Hebr. Archaeologie 370.

nemekben is többé-kevésbé felismerhető. Így az *ital* áldozatban, amely bor és az állat áldozatokhoz szokott csatlakozni; a *tömjén* áldozatban is, amely a nagy engesztelő ünnepen elmaradhatatlan, vagy ennélkül nem léphet be a főpap a szentélybe. Az *égő* áldozat is engesztelő jelleggel bír, melyet nem egy bizonyos bűnért, hanem általában a bűnösségért mutat be az ember.

Keleten s általában a sémi népeknél az engesztelő áldozat igen nagy jelentőségre emelkedett s a föníciai nép kolóniai elvitték az engesztelő áldozat gyakorlatát Kisázsziába, Krétába, Görögföldre, Hispániába; Karthagó hadviselő és hódító népe kiváltképen hódolt az áldozat e nemének, annak legborzalmasabb alakjában, az emberáldozatban. A sémiék egyébként, köztük az ókanaániták, legalább a fennmaradt emlékekből bizonyíthatólag, fontos események, nehéz sorsfordulat idején mutattak be engesztelő áldozatokat, amelyekkel az istenség jóindulatát megnyerni és valami fenyegető veszedelmet, országos vagy nemzeti csapást elhárítani reméltek. A karthagóiak történelmi tudósításaink szerint hódító vagy védelmi harcaikban valóságos hekatombákat mutattak be emberéletben a Moloch, Baál vagy ezekkel azonos Melkart istennek. Ennek az istennek bikafejű ércalakja emésztette meg hevitve belülről tüztől, a szerencsétlen áldozatokat. És a bekövetkezett esetleges kedvező sorsfordulat csak fokozta az ily áldozatok engesztelő jelentőségében vetett hitet. Igen jellemző egy esetet jegyzett fel a történet

Mesa Moáb királyáról, aki legnagyobb szorultságában trónja örökösét, fiát áldozta fel Astar Kemosnak és ezzel az izraelita néphit szerint is sorsának előnyös fordulátát idézi elő.

Nemcsak azonban a sémi fajta népeknél, az ókor minden számbavehető népénél megtaláljuk az engesztelő áldozatokat, hiszen mindenütt ugyanazon lelki szükségletből eredtek azok. A homerosi időben, a régi Rómában, a keltáknál, a germánoknál, Skandinávia lakosainál mindenütt jelentős szerepet játszanak. Például az utóbbiaknál a halálbüntetés maga is engesztelő áldozat volt a megsértett isten számára. Rendkívüli veszedelem idején az előkelők gyermekei is áldozatul estek a haragvó isten vérszomjuságának, akár a föníciaiaknál s a púnoknál.

Ámbár engesztelő áldozat nem csak emberi vagy állati élet volt, hanem megengesztelés céljából kedveskedtek a régi népek másfajta ajándékokkal is az isteneknek, mégis a legjelentősebb és leghatékonyabb, szinte ellenállhatatlan hatásu a vér kiontása volt a megengesztelendő istenre nézve. Ezzel a vérrel hintették be az áldozati követ, vagy oltárt, amelyről azt gondolták, hogy maga az istenség van benne jelen. A régi zsidó engesztelő áldozati ceremóniában is nem a megölt állatnak a husa, hanem a vére bir engesztelő jelentőséggel. A kiontott vér eltakarja a népnek a bűnét.

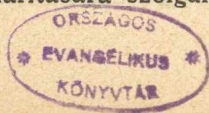
Nem hagyhatjuk itt figyelmen kívül azt a tanulságos jelenséget, hogy az engesztelő áldozat tulajdonképpen sehol sem bir teljesen

szabadulni ő s e r e d e t i vonásától, amely az istenség részére készített lakoma, amelynek azonban gazdája az isten, meghívott vendége az ember, s isten és ember egyiránt ugyanabból a táplálékból esznek, ami ismét az áldozatnak vérközösségi jelentőségére utal vissza. Ezt a vonását a zsidó engesztelő áldozat a nagy kultuszcentralizáció után sem vetkőzte le egészen.

A főkép engesztelő jellegű áldozatokhoz csatlakoznak szorosan, részben eltérő vagy módosult motivumu áldozati gyakorlatok; van *hálaadó* áldozat, van *kérő* áldozat, van *általános tiszteletből* eredő áldozat, amelyet az ember az ő istenének bemutat, hogy istenével való állandó benső kapcsolatának kifejezést adjon, mert az a tudat élt az emberben: az istenek megharagusznak és boszut állanak az elmulasztott áldozatokért. Az élet nagy fordulataiban, akár egyeseket érintettek azok, akár pedig a nép életét, például szerződés vagy békekötéskor, természetesen győzelem esetén is mindenkor áldozatokkal kedveskedtek az isteneknek. Nem mulasztották el azokat vetéskor és az aratás áldásainak betakarításakor, amit a primitív népek életében is, ma is megtalálunk. A lelki élet minden nagyobb megmozdulásaiban az áldozatok útján kapcsolódott bele az ember az istennel való életközösségbe.

Áldoztak a *halottakért* s a halottaknak is és ez a gyakorlat is szorosan az engesztelő jellegű áldozatokhoz csatlakozik. Eredetileg ez a halottak lelkeiből támadó démon ártó hatásainak elhárítására szolgált; bizonyos varázs-

szér jelentőségével birtak az élőknek a holtak szellemeinek rontásaitól való megóvására. A többi áldozati formák átalakító behatása új motívumot vitt bele a halotti áldozatba; az isteneknek hozott áldozattá lett az ajándékozás theóriája értelmében is, amelynek célja az istenek jóindulatát az elhalt lelkek számára biztosítani, úgy hogy tisztára engesztelő jelleget öltött magára, — amint az napjainkig fenmaradt és gyakorlatban van ma is.

Aegyptomban azonban ezek az ajándékok, amelyeket az áldozatban nyújtottak, a siron túl élő lelkeknek szóltak, hogy azokat használják, azokból éljenek. Az áldozati adományokat rendszerint Osirisnek vagy egy másik istennek ajánlottak fel, hogy a halottakhoz juttassa azokat. Ennek az áldozatnak tehát nincsen vonatkozása a kiengesztelés gondolatához, inkább az elődök, az ősök tiszteletének eszmekörét érinti.

Az *ősöknek* is kijártak az áldozatok és ezek néhol az áldozati gyakorlatnak valóságos fénypontjaivá váltak úgy, hogy a lélekhitből heroikus magaslatokra emelkedett ősök szellemei például Óchinában szinte istenitisztelet jellegű áldozati ceremóniáknak lettek a központjaivá. Ezek a tisztelet és a kegyelet forrásaiból eredtek.

Ezen rövid kitérés után reá kell térnünk az áldozati gyakorlatnak egy sajátos formájára, amely az *aszkezis*-ben áll előttünk, melynek célja körülbelül ugyanaz, mint az engesztelő áldozatoké, tehát ezeknek általános fogalmi körébe tartozik. Annyival inkább ki

kell térnünk erre, mert hiszen ez nem a régmúlt gyakorlata, hanem ma is, a keresztyén világban, mint régi hagyaték és örökség fennmaradt és ugyanazon forrásból táplálkozik, amelyekből az engesztelő áldozatok is erednek. A kulturvallások többé-kevésbé mind magukon hordoznak valami aszketikus vonást, amennyiben az önmegettagadás, a lemondás és magasztos életérdekért való önfeláldozás a kulturvallások idealisztikus jelleméhez tartozik. Az aszkézis elsősorban, amint Wundt is meghatározza, bizonyos élvezetekről való időleges vagy tartós lemondást, avagy bizonyos időre mindenféle tápláléktól való tartózkodást jelent, amely elmegy egészen az önkinzásig és önfeláldozásig. Kétségtelenül az aszkézisnek igen messze nyúló gyökérszeme van, amely a totemismus tabutilalmaival érintkezik, amelyek a szent állat megölését, elfogyasztását az egyesnek megtiltják, de egész nagy jelentőségében mégis a kulturvallások körében alakult ki ez a vallásos gyakorlat és pedig a papi uralom kifejlődésével és hatalomra jutásával kapcsolatban, amely szigoruan örködött az ember életrendje felett, hogy az mindenben az isteni életrend szabályaihoz, parancsaihoz, tilalmaihoz alkalmazkodják. Nemcsak ételtől s italtól való tartózkodássá lett az aszkézis, hanem kiterjedt az az életnek sok egyéb vonatkozásaira és viszonyaira. Beleviszi az embert a lemondásba a hiuságról, a családról, a tulajdonról (szerzetesi élet) s bele kényszeríti, hogy az emberi társadalomtól elkülönítve magát s tisztán magánéletet éljen azokkal, akik-

nek életideálja ugyanaz. Ezek mellett a negatívumok mellett az aszkézis kiterjed az önkényt vállalt szenvedésekre, önkínzásra és az életáldozatra is nemcsak amaz egy ember, hanem emberek összességének, vagy az emberiségnek a java és üdve, eszmék, igazságok diadala érdekében. A kőkori ember ujjcsontjától az aszkézis áldozatainak tarka változatai közepette megleljük itt a lemondásnak, önmehtagadásnak, önkínzásnak, önfeláldozásnak és önkénytes életáldozatnak minden érdeklődést felébresztő eseteit. A polynesiiai odaadja az ember testi épségét, a haj kitépésével, fogak kitörésével, ujjai levágásával hoz áldozatot halottja szellemének, testének élethordozó részeit adja oda, hogy azt kibékitse és az életben maradottak életét tőle biztosítsa. Ez így van ma is s ez az önmehtagadás és önfeláldozás nemcsak ott, hanem a történelmi és kulturvallásokban mindenütt jelentkezik valamely formában azzal a céllal, hogy az istent megengesztelje, haragját vagy más szerencsétlenséget, amely tőle eredhet, elfordítson. Az ókorban is, különösen a sémi népek vallásos gyakorlatában találunk nagy történelmi példákat, amelyek az aszkézis engesztelő és az isten segedelmét biztosító erejében és jelentőségében való hitnek a bizonyosságai. Az életről való lemondásnak megható tényeivel találkozunk lépten-nyomon. Az aszkézis azonban a kulturvallásokban fejlődött ki a legjobban, ami azoknak jelleméből természetszerűen következik. A keresztyén élet egyik főjellegvonása szerint lemondás a világról és önme-

tagadás. Az önkénytes életáldozat engesztelő jelentősége sehol oly fenséges alakban nem áll előttünk, mint itt és az igazság meggyőző erejével sehol nem hat reánk úgy, mint a Krisztus vallásában. A buddhizmus is az élet célját, a szenvedéseket okozó kivánságoknak az emberből való kiölésében ismeri fel, bár ezt nem az isten megengesztelése és kegyelmének megszerzése, hanem az önmegváltás érdekében kívánja.

Az áldozatok jelentőségének és ezzel kapcsolatosan főtypusainak ismertetését ezzel be is fejeztük. Mielőtt azonban egy lépéssel odébb mennénk, meg kell itt befejezésül rögzítenünk egy gondolatot, amely az áldozatoknak az istenséghez való legáltalánosabb vonatkozását fejezi ki és amely a történelmi vallások áldozati kultuszának is életadó ereje és fenmaradásának biztosítója volt: az az emberi meggyőződés, amint az különösen a persa és az ind isten-imádatban ill. az áldozatok erejéről vallott meggyőződésében nyer kifejezést, hogy *az áldozatnak hatalma van az isten kegyelmének biztosítására.*

Az áldozatok anyaga.

Az áldozatok anyagában igen nagy változottságot találunk s általában azt mondhatjuk újra: minden ami értéke volt az embernek és pedig mennél nagyobb értékű volt az, annál hatékonyabbnak gondolta azt az ember, ha áldozat formájában az ő istenének bemutatta. Legnagyobb jelentőségre emelkedtek

azonban mégis azok a javak, amelyeket életadóknak, lélekhordozóknak (Scelenträger) tekintettek, avagy egyenesen magát az életet jelentették, u. m. az állat, különösen a szelid állat s legfőképen maga az ember. És ha épen az idevonatkozó vallástörténeti tényeken fut végig a mi tekintetünk, bizonyos borzalom fut végig ereinkben, mert az emberi eltévelyedésnek szörnyűségei merednek felénk. Bármint álljon is azonban a dolog, kétségtelen annyi, hogy a legvisszataszítóbb áldozati emlékek is a léleknek legnemesebb gerjedelméből eredtek: biztosítani az istennel való vér s életközösséget és büneiért megtalálni a kiengesztelődés kegyelmét. Bizonyos logikai sorrend szerint a következőkben soroljuk fel nagy összefoglaló képekben az áldozatok anyagát.

Étel- és italáldozatok, ezek ugyszólván az egész földön mindenütt el voltak terjedve s szinte egyetlen vallásos kultusból sem hiányoztak. Egybefoglaló képét szolgáltatja ennek a zsidó áldozati gyakorlat. Jelentős szerepe volt itt a kenyérnek, amelynek 12-es száma babyloni eredetre vall. A kenyerek a papoké lettek. Kovászos és kovásztalan kenyeret egyformán áldoztak. Tüzen pörkölt kalászt és uj gabonából őrlött darát is mutattak be áldozatul aratásnak idején. A bor és az olaj is megjelennek az Ur asztalán; az első az áldozati lakomákról nem hiányzott, az égő és a véres áldozatot is követte. A vizáldozat is meg volt a régi időben, ami mindenesetre a tisztulás gondolatából eredt. *Állatokat* ünnepeyes alkalmakkor áldoztak fel; szerették

különösen a fiatal házi állatokat és pedig a hibátlanokat, a him állatokat előnyben részesítették. A bort a földre öntötték, s vérrel behintették a szent követ, az oltárt, s ennek kiválóan fontos jelentősége volt, ép úgy, mint a régi araboknál, mert a szent kőben isten volt jelen. Istennek szánt részét az állatnak megégették. Isten eledele volt, amint isten itala a bor és a vér. Így áldoztak a családban, a szentélyekben a régi zsidók, míg nem a kultusz centralizációjával kifejlődött papi rend az áldozás jogát kezébe nem ragadta és az gyülekezeti isteni tisztelet központjává nem tette. A Papikódex szerint az áldozat anyaga: bor, gabona (vértelen áldozat), kömény s egyéb növényi (füstölgő áldozat), szarvasmarha, apró marha, gerle, galamb (véres áldozat).¹⁾ A régi izraelitáknál nem hiányzott az ember, illetve gyermekáldozatok sem, amelyekről még később lesz szó.

Az étel és ital és mindaz, ami az emberi élet fentartására szolgál, ami tehát a legmagasabb értékeket jelenti, az áldozatok anyagát képezte, természetesen a házi állatokkal együtt; ami tehát az ember értékes tulajdonát tette, az volt az isten előtt is kedves, az engesztelte meg, az indította segítség nyújtá-

---

¹⁾ Meg kell említenünk, hogy egyes népeknél némely állatfaj különös jelentőségre emelkedett; így az ős ézsiai áriáknál a *fehér ló*, amelyet a napisten repraesentánsaként tekintettek; megtaláljuk ezt a germánoknál, egyes török-ugor népeknél, tunguzoknál, magyaroknál, különösen lovas népeknél, hol a házi állatok közt a legmagasabb értékű a ló volt.

sára, megmentésére az embernek. Így az ókorban ezeket az áldozatokat minden nép vallásos gyakorlatában megtaláljuk. Néhol egyes nemek háttérbe szorulnak, ami az illető nép vallásos gondolkozásával együtt jár. Például a régi brahmanizmusban az állati áldozatok; a buddhizmusban Ashoka király tiltotta az ő birodalma területén az áldozati vágásokat. Látunk azonban az étel és ital s állati áldozatok mellett az istenek oltárain más áldozati tárgyakat is megjelenni, u. m.: Aegyptomban, Óchinában, a régi araboknál az izlám előtt selymeket, ruhákat, Mexikóban az aztékoknál kagylót, tollat, aranyat, ezüstöt és drága köveket, ami tehát mint vagyon a legnagyobb értékkel bírt. A régi kelták hadizsákmányaikat is az istenek áldozták s ezek az emberre tabu képeztek.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül az áldozati tárgyak közt azokat a látszólagosan jelentéktelen felajánlásokat, amelyek az ajándék fogalma alá egyáltalában nem foglalhatók, az ember táplálására nem szolgálnak, de a kereszténységig az áldozati rítusban különös jelentőségre emelkedtek; itt veendő a figyelembe a vér, a vese, a zsigerek, amelyek az istenek által különösen kedvelt adományok az ember részéről. Másodsorban jöhet itt figyelembe a köröm, a haj, amely kitépve vagy levágva is az áldozati cselekvények fogalmi köréhez tartozik. A vér az állati s emberi áldozattal kapcsolatban igen nagy jelentőségű; a párolgó vér, amint már mondtuk, magát az életet jelenti, a felsorolt többi anyag is ősidő óta mint lélek-hordozó (Scelenträger) és varázsszer jut sze-

rephez a vallásos kultuszban. A vér élvezete az istenséggel való közösségre lépést, követeése a vétkek elfedezését jelentette. Így a zsidóknál az engesztelő ünnepen, de oltár, a frigyláda feletti deszka behintésével; így látjuk az afrikai néptörzseknél, a régi amerikai népeknél, aztékoknál s inkáknál is; az előbbeniéknél különösen a gyermekvér játszik nagy szerepet. A vért felváltotta a legtöbb nép vallásos életében és áldozati cselekvényeiben a bor, a szent soma (haoma) ital, az erkölcsök tisztulása, a kulturális fejlődés folyamán. Ezeknek kábító, mámorba ringató erejében az istenség jelenlétét gondolták. A hajáldozat meglehetősen nagy elterjedtségnek örvendett a különböző kultuszokban.

Kapcsolatba léptünk immár gondolatmenetünk során a legsúlyosabbnak és az istenekkel szemben a legértékesebbnek elismert *emberáldozati* cselekvényekkel. Ezek valaha, a legrégebb időkben, amelyek még történelmi életünk távlataiba tartoznak, általánosan elterjedtek voltak és nyomait majdnem mindenütt feltalálhatjuk. Különösen két nagy ókori kulturnép az, amely legalább a történelmi adataink szerint nem hódolt annak a nagy emberi eltévelyedésnek, az aegyptomi és a chinai, azonban itt sem lehet azt mondani, hogy soha nem hódolt neki az ember; bizonyos emlékeztető nyomokat találunk itt is, ott is. A legrégebb történelmi népek épúgy, mint az Újkorba nyulók kulturtörténete is szomorú bizonyítékait szolgáltatják ennek. A történelmi időkben a sémi népfajok vetemednek ebben

az excessusban a legmesszibbre. A kanaánita népek is hódoltak ennek s az ásatásokból Kanaán földén kiderült, hogy rendszeresen áldoztak gyermekeket; a városok falaiba, a kapuk közelében, kétségkívül azok megerősítése hitében urnákba élő gyermekeket temettek, illetve falaztak be. Mesa Moab királyáról már emlékeztünk, akinek lelkén nem csak a saját fia (II. kir. 3, 27.), hanem 7000 ember, asszony, gyermek stb. lelke szárad. A zsidóknál a patriarchák illetve bírák korából felhozott példákon kívül tudjuk azt, hogy Manassé korában a gyermekáldozat általánosan elterjedt; az a felfogás gyökeresedett meg, hogy Jahvének, mint Molochnak gyermekáldozatot kell bemutatni. Ez áthatotta és megfertőzte a Jahve kultuszát. A főniciai hajós és gyarmatosító nép elvitte borzalmas áldozati ritusát mindenfelé, amerre megtelepedett. Elő-ázsiaiba, Görög földre, Hispániába (Gades), Afrikába. Amint Diadorus feljegyzéséből (Orelli szerint) tudjuk, amikor Agathokles syrakusai tyrannus 311. Kr. e. megjelent váratlanul Karthagó előtt, mialatt a púnok Siciliában harcoltak, rémületükben a boszus istenségnek, Molochnak 200 fiugyermeket áldoztak fel, amíg még egy tömeg férfiú választotta az önkényes halált a hadiszerencse megfordításáért, — ami véletlenül sikerült is. A legnagyobb veszélyek idején nem a szegények, a rabszolgák megvásárolt gyermekei, hanem az előkelőkéi estek e szörnyű tévelygésnek áldozatul. Különös értéke volt az *elsőszülött* feláldozásának.

A görög és római világ vallási s áldozati

kultusza eléggé ismeretes és tudjuk már azt, hogy a Homeroselőtti időben az emberáldozatok épen sémi befolyásra ott is bevonultak a kultuszba. A régi Rómában hasonló az eset s az áldozatok felnyúlnak egész Julius Caesar koráig, sőt a mint már az előbbeniekben megemlékeztünk erről, a limeseken a negyedik századig.

A kelta nép, mely különösen hajlott a vallási fanatismusra, szívesen áldozta a hadakistenének a gonosztevőket és tolvajokat; ha pedig ilyenek nem akadtak, kiontotta az ártatlanok vérének is. A germánok hasonlóképp tisztelték Wodan istenüket. Az északi, skandináv népek a legkiválóbb engesztelő áldozatul az emberáldozatot tekintették, amely elég sűrűn ismétlődött a keresztyén hit felvételéig.

A legnagyobb méreteket azonban az emberáldozatokkal gyakorolt kultusz az amerikai kulturnépeknél és pedig a mexikói aztékeknél öltötte, akik valósággal kéjelegtek az áldozatok ezreiben, amelyek a szomszédos leigázott vagy legyőzött népek fiaiból kerültek ki, úgy-hogy valóságos réme lett az a magas kulturájú nép szomszédainak és ezekre mi sem lehetett kívánatosabb, mint ezen harcias nép hatalmának letörése, amit a spanyol hódítás el is végezett. Bármennyire sajnáljuk is, hogy egy ilyen magas kulturájú állam, mert kimutatható európai vagy ázsiai hatások nélkül alakult ki és fejlődött naggyá, véglegesen eltűnt a történelem színpadáról, mégis megnyugvással kellett fogadnunk az akkori kulturvilágnak a történelem nagy ítéletmondását. Épúgy elme-

rült a történelem fekete vizeiben Peru is, amelyben elbukása előtt, az inka trónraléptekor gyermekek százait fojtották vízbe, sőt az inka veszedelmes megbetegedése idején maga helyett egyik fiát áldozta fel a napistennek.

Még egy dolog felemlítésével tartozunk az emberáldozatok összefoglaló leírásával, ez az afrikai népek véres áldozati szokása, amely megmaradt napjainkig s csak a hóditó európaiak szüntetik, illetőleg szüntették meg az emberáldozatokat. Valósággal orgiákat ültek ezekkel Dahomeyban és Ashanti országban, kivált a halottak ünnepén, fejedelem trónraléptekor, vagy halála esetén. A kultúra előhaladása ezeket is meg fogja szüntetni végleg s amit az istenek a legértékesebb ajándéknak tekintettek, olyannak nézi majd a haladó kultúra által megnemesedett ember is, t. i. az emberéletet a földön a legdrágább értéknek s feláldozása helyett annak megmentése lesz a célja az Istenhez vágyó embernek, hogy igazi áldozattá az Istennek szentelt emberi élet legyen.

Az áldozó papság.

Függelékül az eddig elmondottakhoz még annyit csatolhatunk, hogy az áldozatok bemutatása a legrégibb időben, kimutathatólag a zsidóknál és más vallásu népeknél is a családfő tiszte volt, de a vallási szükségletek ellátása, elkezdve egyébként már a mágiánál, szükségszerűleg átment oly emberek és oly szervezeteknek a kezeibe, amelyek a démoni hatalmakkal érintkeztek és közvetítő hatalommá

lettek ember és istenei közt. Tekintettel most már a vallásnak az egész ember egyéniségére kiható és elhatározó jelentőségére, különösen pedig az áldozati cselekvényeknek a lelki élet legbensőbb rezdüléseit érintő jellemére, megérthető, hogy a vallásos kultusz emberei, kivált amikor a differenciálódás köztük és a vallásos társadalom közt már végbement, mikor már külön papiosztállyá vagy renddé alakultak egységes szervezetben: ez az osztály vagy rend a népnek és államnak sorsára döntő befolyást gyakorolt, nemcsak, hanem a politikai hatalom birtokosává is lett s történeti tény az, hogy sikerült neki egyszer már az egész kulturvilág feletti korlátlan hatalmat megszereznie. Minket ez a kérdés az áldozatok jelentőségének révén érint, mert a vallási életnek éppen ez a megnyilvánulása, a vallásos léleknek ebbeli tevékenysége, a papi osztálynak itt érvényesülő közvetítő szerepe volt az az erőtevéző, amely ezt az osztályt magas, szinte emberfeletti tekintéllyel ruházta fel s hatalommá tette a királyi hatalom felett. Babyloniában eredetileg¹⁾ a királyi tiszt és főpapi tiszt (patesi és lugal) együtt járt, de már a legrégebbi írott emlékek szerint is széjjel vált a kettő, úgy azonban, hogy a papság mindenkor igyekezett a királyt függőségi viszonyban tartani. Azonban a király még az assyrkorban is tevékenykedik az áldozásban.

---

¹⁾ Lásd A. Jeremias Allg. Religionsgeschichte s. ugyancsak Orelli Allg. Religionsgeschichte c. művének megfelelő fejezeteit.

A babyloni sabbatu-napon az ünnepi kalendariumban el van tiltva a „nagy népek pásztora“ az áldozás bemutatásától,¹⁾ ami tehát meghagyja azt a következtetést, hogy egyébként áldozott a király is.

Óegyiptomban ugyanaz az eset; a király maga a főpap is. Itt is bekövetkezett azonban a szétválás a világi és az isteni hatalom és bölcseség birtokosai közt; az utóbbi csakhamar háttérbe szorította az elsőt, amin nem lehet csodálkozni, amikor a papság volt az irás, az omina — a *kiengesztelés* tudományának a birtokosa. Így érthető, hogy IV. Amenophis (Amenhotep) monotheistikus tendenciájú vallási reformját ennek halála után megbuktatta és érte rettenetes bosszút állott.

Óchinában a házi áldozatot a családfő, az államiakat az állami tisztviselők, a legfőbbet a császár maga mutatta be, a papirend, mint külön kaszt csak a buddhismus idejében jelentkezik.

Az *ógörög világban* nincsenek bizonyítékaink különálló papirendről; a homerosi időkben a királyok áldoznak alattvalóikért, hasonlóképp családfők családjaikért. Görögföld virágzása korában, amikor azok a sajátságos városi államok kialakultak, a papok mint állami tisztviselők s mellettök nők és szüzek látták el az áldozati szolgálatot.

A *kelták* vallásos életében nagy és tekintélyes szerepet játszottak a Druidák, akik az isteni bölcseség és jog megtestesítői, isteni

1) F. Delitzsch: Babel und Bibel I. 62.

erőkkel gyógyítanak és ellátják az áldozati cselekvényeket úgy a magán, mint a közéletben. Nagy hatalommal rendelkeztek, mert egyeseket az áldozattól is eltilthattak, ami a legnagyobb büntetés volt. Ennek a rendnek feje a főpap volt.

A régi *germánoknál* a papok igen nagy tekintélynek örvendettek, de nem kizárólagosan ők végezték az áldozati cselekvényeket, mert magános, különösen hálaáldozatokat papok közreműködése nélkül is mutathatott be a családapa.

Itt nem hagyhatjuk megemlítés nélkül *Amerika* kulturnépeinél kifejlődött papirendet, a mely igen sok tagot számlált, mert hiszen a tudományosság, a gyógyítás mesterségének, az ifjuság nevelésének ők voltak hordozói és művelői. A papirendnek külön osztálya volt az *áldozó* papság, amelynek volt munkája a sok véres áldozat végrehajtása körül. A papság felett egy főpap állott.

Peruban hasonlóképp kifejlődött ez a nagy tekintélyű áldozópapi intézmény, élén itt is a főpap állott.

Utoljára hagytuk ezen rövidre szabott sorrendben a *zsidó* papi intézményt, a mely a Jósiás-féle vallási reformmal (621. K. e.) centralizált és az Esaiás s Nehemiás által (444. K. e.) végrehajtott és (Papi irat) végérvényesen befejezett reformmal szabályozott kultusz Isten és népe közé oda állítja a hierarchiát, a papirendet, a mely ezután egyedül illetékes mindennemű áldozati cselekvény végrehajtására. Megvalósult a papiország teljes egészében.

Minden áldozatot ezután csak Jeruzsálemben lehetett bemutatni, természetesen azzal a gondolattal, hogy csak a papok által bemutatott áldozat kedves az Isten előtt. Az áldozat istenitiszteleti cselekvénnyé lett. Így a vallási élet az áldozati kultusszal együtt papi vezetés alatt teljesen egységessé lett és megadta a papi osztálynak azt a kivételes állást és hatalmat, a mely után az minden vallási rendszerben, a hol a papságnak bizonyos szentségi jelleget sikerült elérni a laikus hívők gyülekezete felett, öntudatosan és sikerrel törekedett. Az áldozatok és ajándékok özöne egyuttal a papság jólétének is biztosítékává és állandó forrásává lett. Ennek az osztálynak túltengése, a mint a zsidóság történetében is látjuk, absorbeálta a politikai hatalmat is. Erre nagy történelmi példát épen a keresztyénségnek, mint világtörténelmi tényezőnek kialakulása és fejlődése is mutat. Legmélyebb forrása ennek, hogy még egyszer rámutassunk a papság közvetítő szerepére Isten és ember között, az üdvösség zálogául szolgáló áldozati cselekvény kizárólagos végrehajtásának a joga.

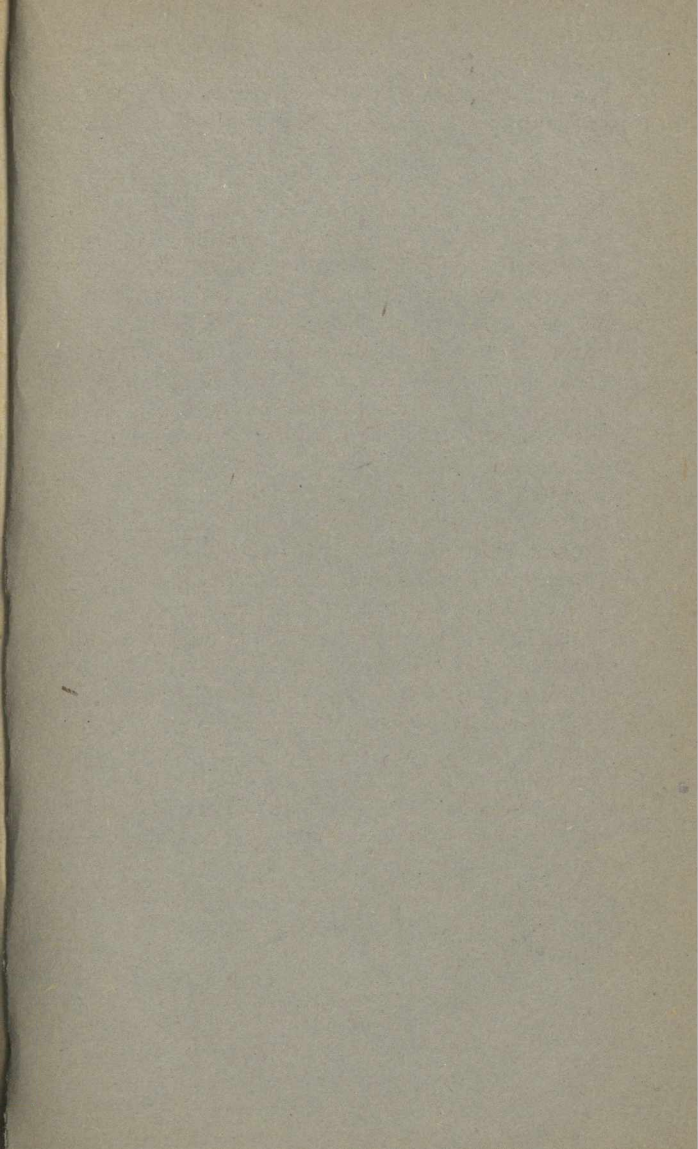
Befejezés.

Szántsándékkal hallgattunk eddig a keresztyénségről, csak futólag utalva a keresztyén vallásnak az áldozati kultusszal való vonatkozásaira, mert a történelmi vallások fejlődési vonalán az utolsó alakzat, és kiváltságos, mondhatjuk „egyetlen” helyzetet foglal el a fejlődés sorozatában. A mikor ez a mi keresz-

tyén meggyőződésünk, hogy a vallási rendszerekben ez a legmagasabb alakulat s ez van hivatva arra, hogy a vallás eszményét megvalósítsa, mert annak minden feltételei megvannak benne, egyuttal az áldozati kultusznak is benne kell keresnünk legmagasabb rendű alakzatát. A *communióban*, a mit *áldozatnak* is neveznek, megtaláljuk ennek eszményi lényegét, az istenember utján az istennel, az atyával való benső életközösség megvalósulását, ennek nyomában a kiengesztelődés kegyelmét, a megigazulás, megszentelődés és üdvözülés lelki bizonyosságait. A keresztyénségben a legbensőbb egyéni élet ugyanazon érzései, szükségletei keresnek kielégülést, mint a többi nagy történelmi vallásokban, de a legideálisabb formában és a legtisztultabb agyat és a legnemesebb szívet is kelégitő és valójában megszentelő módon. Ez áll minden vonatkozásban, az áldozati cselekvényeket illetőleg is. Természetesen azok a formái a magasabb rendűek, amelyek a még tovább fejlődés ösztöneit és lehetőségeit hordják önmagukban, mert a fejlődést megtagadni itt sem lehet s a magasabb rendű, az életideál felé előtörő élet az eszméknek a tisztulását, a magasabbrendű ember lelki alkatához való alakulását megköveteli. A jövő azoké a ker. vallási történelmi közösségeké, amelyek az élet ezen benső törvényszerűségét megértették s neki meghódolni képesek.

662

16

15000 -